

Г А Р Т

~~1740651/6~~
1740651/6

0
3
9
1

Г

Д

В

У

HART



V.N. Karazin Kharkiv National University



00720850

4

ЦІНА
75
коп

ГАРТ

А Р Т

ВСІМ, ХТО ХОЧЕ ПРОТЯГОМ 1930 РОКУ БУТИ В КУРСІ СПРАВ
ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЗНАЙОМИТИСЯ СВОЄ-
ЧАСНО З НОВИМИ ТВОРАМИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕН-
НИКІВ ТАК УКРАЇНСЬКИХ, ЯК І ЗАКОРДОННИХ, НАРАДУЄМО:
ЧИТАЙТЕ ★ ПОШИРЮЙТЕ ★ ЖУРНАЛ „ГАРТ“

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬ-
МЕННИКІВ ★ ЧЕТВЕРТИЙ РІК ВИДАННЯ ★ ЗА РЕДАК-
ЦІЄЮ: І. КИРИЛЕНКА, В. КОРЯКА, І. КУЛИКА (ВІДПОВІД.
РЕДАКТОР), І. МИКИТЕНКА, С. ШУПАКА

В „ГАРТІ“ 1930 РОКУ ЧИТАЙТЕ:
РОМАНИ, ПОВІСТІ, ОПОВІДАННЯ, НОВЕЛИ, ПОЕМИ, ВІРШІ, ПОДОРОЖІ,
ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ СТАТТІ, НАРИСИ, РЕПОРТАЖІ, НОТАТИ,
ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, ЛІТЕРАТУРНІ ПАРОДІЇ, УКРАЇНСЬКУ Й ЗАКОР-
ДОННУ ХРОНІКУ І Т. ІН. КРІМ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ ПРОЛЕТАР-
СЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ, ЖУРНАЛ МІСТИТИМЕ ТВОРИ ЗАХІДНО-
УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ, А ТАКОЖ ПЕРЕКЛАДИ З ВИДАТНИХ
ШОХ ЧУЖОЗЕМНИХ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

В. Антонюк (Харків), М. Альбертон (Дніпропетровське), Анрі Барбюс (Париж),
В. Бобинський (Львів), Владислав Броневські (Варшава), Б. Буачидзе (Тифліс),
Йоганнес Р. Бехер (Берлін), М. Бірюков (Харків), Ф. Вайскопф, Еріх Вайнерт
(Берлін), Роберт Вульф (Нью-Йорк), Вайль (Прага), М. Волинець (Канада),
А. Габор (Москва), Карл Грюнберг, Альберт Готопп, Клявс, Герман (Берлін),
Майкл Голд (Нью-Йорк), К. Гордієнко, М. Гаско, С. Голованівський (Харків),
М. Дубовик, Ю. Дубков (Київ), А. Дикий, М. Доленго, І. Дорожний, І. Дубин-
ський, (Харків), Д. Загуд (Київ), Ом. Заратустра, Наталя Забіла, М. Зісман
(Харків), Ю. Зоря (Київ), Мате Залка (Москва), Мирослав Ірчан (Харків),
Бела Ілеш (Москва), Гейнц Каган (Москва), П. Козланюк (Львів), Курт
Клебер (Берлін), В. Клементіс (Братіслава), К. Кессер (Кельн), Франц Корі-
чонер (Відень), Є. Крук (Нью-Йорк), Б. Коваленко, М. Козоріс (Київ), А. Ключ-
чя, В. Коряк, І. Кулик, Ів. Кириленко, В. Кузьміч, М. Качанюк
(Харків), Іван Ле (Артемівське), О. Лан (Київ), М. Ледянюк (Харків), С. Ю.
Масляк (Прага), Май Дніпрович (Балта), І. Микитенко, М. Майський, М. Мо-
тузка (Харків), В. Миколук (Одеса), Я. Мацієвіч (Зінов'ївськ), М. Новицький
(Харків), Гергарт Поль (Берлін), Л. Підгайний (Київ), П. Педа (Одеса),
Л. Первомайський, Л. Піонтек, В. Рунін (Харків), Алтон Сінклер (Нью-
Йорк), Суат-Дервіш-Ханум (Константинопіль), Я. Савченко, Л. Смілянський
(Київ), В. Сосюра, Лев Скрипник (Харків), Л. Селіван (Одеса), В. Сутирін,
А. Селівановський (Москва), Микола Тарновський (Нью-Йорк), І. Топчій
(Сталіно), С. Тудор (Львів), М. Терещенко (Київ), Ів. Ткачук, П. Усенко, С. Фед-
чишин (Харків), Дм. Чепурний (Київ), М. Шеремет, А. Шмигельський, Ю. Шов-
копляс (Харків), С. Шупак (Київ), Н. Щербина, В. Юринєць (Харків),
Бруно Ясенський (Москва), С. Яровий (Зінов'ївськ) та інші.

П Е Р Е Д П Л А Т А :
на 1 рік — 6 крб., на 6 міс. — 3 крб. 25 коп., на 3 міс. — 1 крб.
75 коп., на 1 місяць — 65 коп. Окреме число — 75 коп.

П Е Р Е Д П Л А Т У П Р И Й М А Є :
СЕКТОР ПЕРІОДВИДАНЬ ДВУ (Харків, Сергіївська площа, Мо-
сковськї ряди, № 11), УПОВНОВАЖЕНІ, ФІЛІЇ ТА КНИГАРНІ ДВУ,
ПОШТ. КОНТОРИ ТА ЛИСТОНОШІ ПО ВСІХ МІСТАХ УСРР
АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: ХАРКІВ, ПУШКІНСЬКА, № 46, ТЕЛ. 57-28

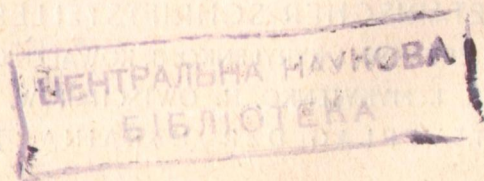
Г А Р Т

ГАРТ



„ЗРОЗУМІЛО, ВУСПП — ЦЕ НАЙБЛИЖЧА ДО НАС ОРГАНІЗАЦІЯ, ЩО ОБ'ЄДНУЄ НАШІ НАЙПЕВНІШІ ЛІТЕРАТУРНІ КАДРИ. ЦЕ САМО СОБОЮ ЗРОЗУМІЛО. АЛЕ ЦЕ Ж НЕ ВСЕ. ВУСПП'ом ПИТАННЯ ПРО НАШІ ЛІТЕРАТУРНІ КАДРИ, А НАДТО ПРО ЛІТЕРАТУРУ НЕ ВИЧЕРПУЄТЬСЯ... МИ НЕ МОЖЕМО НІЯК ПОГОДИТИСЯ З ТИМ, ЩО ВСЯКОГО, ХТО НЕ ВХОДИТЬ ДО ВУСПП'у ТРЕБА ВІДКИНУТИ ВІД СЕБЕ... В ОДНОМУ, БЕЗПЕРЕЧНО, МАЮТЬ РАЦІЮ ТОВАРИШІ З ВУСПП'у. ЦЕ В ТОМУ, ЩО МИ ПОВИННІ РІШУЧЕ БОРОТИСЯ ЗА ПОЛІТИЧНУ, КЛАСОВУ ЛІНІЮ В ЛІТЕРАТУРІ“.

С. КОСІОР (З ДОПОВІДІ НА ХІ З'ЇЗДІ КП(б)У).



1932
873

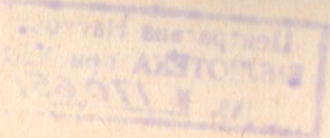
H

A

R

T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»
REDAKTERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W. KORJAK,
I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWSCHAROW, S. TSCHUPAK
STAATSVERLAG DER UKRAINA JUNI 1930



Г А Р Т

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ
ІV - ТИЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. КИ
РИЛЕНКО, Б. КОВА
ЛЕНКО, В. КОРЯК,
І. КУЛИК, І. МИКИ
ТЕНКО, Г. ОВЧАРОВ,
С. ШУПАК
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
У К Р А Ї Н И
1930 ЧЕРВЕНЬ

№ 6

68

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника
А. Страхова

Перша друкарня ДВУ
ім. Г. І. Петровського. Укр-
голови № 3921.16/VII 1930
Замовлення № 1557. Тираж
2300 примірників

К. ГОРДІЄНКО

АТАСКА

Дванадцять кіп я в день нав'язувала, а неколи й більше. Ти в'яжеш, а Марта хвоста тяга, іде. Першим членом комнезаму була я в Черняхіві. А вже потім написалося тридцять шість дворів. Там такі були: дванадцять душ, дві десятини землі. Проклямації розкидали більшовики. В головах закрутилося... О. Мелентій хвилюється: невже революція в нас повстане? А що пишеться? — питаю. — На ось тобі житіє св. Варвари, почитай.

Вийшла заміж, то свекор лютий. Чоловік на війні. На руках діти малі. Один у свекра, другого сестра взяла. Сини. Заробляєш, дітей годуєш. В Черняхіві нам лекції читали. А моєї сестри дівер комуну організував, то він мені розказував, як там буде жить. Цілу зиму лекції читали нам. Цілу зиму вагались ми. Ми, то ще нічого, а ось чоловіки. — Нам, кажуть, набридло воювать. — А нам, кажу, набридло по наймах тиняться. Думаю, як підвалину класти, так класти. На весні поробили, гетьман розігнав. Комунари з червоними пішли, дехто зостався. А ми, жінки, хліб доробили. Панські правителі явились, почалинами править. Доробили ми хліб — дві копі нам, а третю йому. А ми самі сіяли. Який не сіяли — одна копа нам, три йому. І збираємо ми, привеземо, вимолотимо. Картоплю ми самі садили, то нам два вози, управителеві три. А буряки покопали, землею вкрили, то тільки труд наш пропав, хуторяни розтягли.

Аж тут чутка: карний загін гасає по хуторах.— Втікайте, виріжуть,— радять нам. Я саме діжу вчинила. Два котли були на дворі, буряки варили. А тут хліб пекти. Як його втікати?

Шістнадцять дітей у нас.— Знаєте що, діти? Ідіть ви з хлопцями, беріть за руки, ведіть на городи, пісень співайте, рватимете ніби фасолю.

Чоловікам кажу: по картоплі, коноплях, куди хочете ховайтесь, аби не в соломі.

Залишилась я біля печі, саме хліб посадила, так я ж не відійду.

Раптом постріл. Ракета пролетіла. Дуб був. Кобець заліз у дупло, щоб стежити за маневрами. Аж тут ракета. Йому здалося, що його побачили, то він там і заляк.

Стукають у вікно: відчиняй, комуністи!

Сірники в кишені ніяк не найду, а на дворі буряки варяться. Бачать, що вогонь єсть. Засвітила сліпушку, поставила на грубку. Ввалюється шестеро. Навперехрестя кулі. П'яні. За груди цап! — Чого терзаєш? Що треба? Треба хліба — бери. Хочеш гарячого — з печі вийму. Були книжники, вивели нас у чисте поле. Ми знаємо? Я прийшла снопа заробить. Ти воюєш? А хліб хто робитиме? З третього снопа панові роблю. Ми знаємо, що то за халамуна? Трудова партія — ми. — Що за шпички? — Хто прийде — очі виштрикаю. — Що в котлах? — Принесу. Взяла дерев'яні мисочки, наложила. Поставила на стіл. Паркий, солодкий дух розлігся по хаті. Буряки. Як зачали лаяти! — А ми, кажу, тому раді.

Тягнуть мене. Наділа я білу свитку. Там така свитка. Я вже казала: в музей її віддати.

Дали мені п'ять шомполів, кинули в холодну. Другого дня знов питають мене: де ваші комуністи? Хто правував? — Єсть, кажу, Бурмачиха в Черняхові олію продає. Знов мене шомполують. Була я десять день, десять день мене шомполували.

Казав сторож мені: Севрюк, Мелентій раду радять: винолюкти її на високе місце, вдарить у дзвони — палками забить усьому миру в науку.

В житомирській в'язниці відсиділа до зими.

Додому ішла, ребра боліли. Ніч. Бур'ян мені ввижається за ліс. Ледве натрапила кінське копито. Напала на тини. Хотіла вже було в снігу заснуть. Аж ні, думка мерехтить, треба дітей побачить.

Ввійшла в сіни, дочка з весілля вернулася, плаче: всі матері є, тільки нашої нема.

Три тижні хворіла, вичуняла, більшовики прийшли. Якби раніш, то змогли б вирізати тих гайдамаків.

А тут обібрано нас. Сорочки забрано. Сіла, пряду. На сімдесят локот напрядла. Виткали мої свати. Приходить у комуну — без сорочки — ріж полотно йому.

На голе поле під Славенщину вийшли. Місяць під брезентом жили. Нап'яли байраки такі. Корови коло возів стояли. Хуторяни було з церкви ідуть, обступлять, починають глузувати.— Що це вам, краще тут валяться, ніж дома хазяйнувати? Мов на дикунів дивилися.

Вони сміються, а ми оремо та сіємо.

Восени на зяб орать треба, а коні — каліч сама.

Комнезам дав одного бика, а йому пари нема. То ми ним воду возили. Вода далеко в яру. Аж тут Бурмак каже: давайте спаруємо.

Запрягли корову й бика, цілу осінь орали. Щось до двадцять десятин зорали.

Хуторяни зійдуться: вже комуна доживається, коровами оре. Мало поля хіба трактори наші хуторам зорали?

Ми цілий рік жили на один сміх людям.

Плуги такі — з того леміш, полиця — збір богородиці.

Збили три плуги, щоб орать на зяб.

Продали хату, комору.— Добре, сусіди кажуть, як комуна буде, а як пропаде? — Серед поля стопчу з глини хату, а житиму! Про те я не думаю.

Поки я збилася на ту хату, без здоров'я сама була.— Служи, будеш старатися, робить — хату поставлю,— Севрюк каже. Ніхто не вживався в його, а я живу, працюю. Терплю. Нема прихилища. Роблю за трьох. Пішла від його, дрюка на хату не дав. За п'ять років сили пішло — на п'ять хат стало б. Молодець мій по наймах теж хату заробляє. Ставимо хату, теслярів треба.— Якби харчі, могорич, пішли б до тебе.— Де його взяти? Чоловік зробив тисячу цеглин на грубку одному, той пішов. Пішли до другого.— Як засипеш оцю яму, піду робить. Цілу ніч землю возимо, яму засипаємо. На ранок виходить господар.— Е, ви довго не житимете, раз стільки землі вперли. Ставимо ми хату, то свекор кілка не затесав. Одне вікно чоловік узав за відробіток, поставили біля печі, друге біля дверей. А ті забиті. Живемо без вікон. Бовдур соломою прикрили, щоб не текло. Сіней не було. Ляжеш на печі — зісподу гріє, згори віє. Теля було, виросла корова. Коня нема. То мій чоловік тільки знає, що ціле літо відробляє.— Давай корову продамо, купимо коня. Кінь є, корови нема.— Давай добудемо корову Годую порося. Чоловік на відробітки все ходить. Гною вивезе, розкида, дасть хто п'ять фунтів муки. Коноплі береш тому, картоплю садиш за паланицю. Своєї землі обмалъ, то робиш по людях. На машині у хазяїв заробляєш. Муку наспіл з картоплею вчиняєш. Було крохмаль відходить, кисіль варимо, а то з крохмалем печеш. Пшона нема, до хліба каші зварила б. Як були в комуні, скрутно було попервах, хазяї казали: „Якби бідняк стояв за заможного господаря, ви без хліба не сиділи б. Пішов би ти до хазяїна, попросив його, він би тобі пуд позичив, потім відкосив би“. Продали кабана, купили корову. Вже є чим з двору виїхати, є, що на стіл поставить. Рада - радісінька: їду своєю конякою, вже на мене люди дивляться. Поробили два літа, кінь закривив, продали за безцінь. Що заробимо, те й проїмо. Знов бийся. Хай воно, думаю, западе... Продали хату, в комуну пішли.

Руками ще сіяли... Коні коростяві були, здихали, то ми підібрали. Цілу зиму я тютюн варила. Навариш чугун повний бадилля, вихолодиш, обмиваєш коня. А на йому короста, як та лубина. Тоді рядном обв'яжеш, щоб він обігрівся. Від тютюну аж дурний робишся. Ми як поповозились біля тих коней. Я та Ладька. Бурмак приведе — ми, каже, вилікуємо. Оце буде наше багатство. Коней п'ятнадцять. Деяких у бандитів відбили.

Цілу зиму лікували, по весні, як виїхали, всі хутори збіглись. Дивляться, дивуються: до чого славні коні в комуні!

Зима йде, а ми надворі. Ніде ні варить, ні спати. Голова подався до Черняхова, виклопотав хлів.

Перегнали ми скотину, — корови, коні. Самі перейшли. Перегородили дрогами, соломи постелимо, живемо. На весь гурт одне ліжко. Малята спали. Самі на соломі. Кожен норовить біля печі лягти. Кладеш хто слабший. Зима. Повставляли по одному вікну. Двері поробили. Обмазали глиною. Стелю накрили. Самі груби ліпили. Диму було найде, очі виїда. А ми співаємо та прядемо. Приїдуть, бува, селяни до нас, на всю Волинь залунала чутка про комуну нашу, аж з польського кордону приїздять, Новоград - Волинську, дивуються: ми самі мов у хлівах живемо, а в комуні на свинарнику вентилятори, електрика. Будинок який. Парове опалення, водопровод. Коровні, свинарники, стайні — оком не вхопиш. Під цинком, інтернітом, а то і під склом. Через залу ідеш, на себе дивишся: підлога мов дзеркало.

Того не знали: моє пальто, чоботи, сорочка. На все хазяйство кожух один і шапка одна. Хто куди їде — вдягає. Один до обід дрова носить, скида, тоді другий іде. А то ганчір'ям обмотав, пішов. Сорочку вдягне, то носить аж полізе. Приходе, голий, босий. Наймит, наймичка. Живе. Навіть заяви не подавали. Халяви без валянок, пітником обшили, переда зробили з ременю, виїздимо в дорогу.

Наткали полотна, дітям сорочки пошили. А самі абияк.

На ставку полощимо — я і Ладька. Хуторяни втікають, не хочуть прати на одній кладці. Збереться гурт бабів, на сміх візьмуть. Дрантя саме. Мила нема, то ми крейдою. Лають нас: запоганите воду нам! Було скатерка в кого, рушники, — перешиваємо на сорочки.

Перезимували. За хату, комору виміняли хліб. Самі їли, було на насіння. Взимку дехто робив по хазяях, заробили на засів картоплю, зерна. Як уродили в нас огірки, то міняли за хліб. У нас ранні огірки. Вродив садок. Білий налив. То я їздила по селах — відро яблук — паляниця. А то хороші яблука поспіли. За мішок пуд жита. То їдеш якнадалі, бо поблизу не можна, хутори засміють. Запрягаю сліпу, їду.

Хуторяни сміються, а ми озимий клин засіваємо.

Оце картоплі натовчемо, заохолодимо — хліб. А вода — юшка.

Приїздять з Житомира гості. Нема в нас хліба. Біжу до сватів. Дістала паляницю, ставимо чай, молоко, яєшню — живемо!

Перший рік — нічим годувать курей. Бурмак піде, дістане десь снопа, єсть корм.

Хліба не було. Бурмак піде, принесе паляницю, розламає на тринадцять шматків, роздасть дітям.

Сорочки собі не купить, а м'яч дітям принесе.

Селяни приїдуть здаля, не намилуються на дітей наших. Дитдом який спорудили. Біленькі столики, стільчики, ліжка. Просторі, світлі кімнати, велика заля. Рум'яні веселі діти. Ніколи не дивляться бездумно та сумно. Свій город у нас, сад. По весні днями на городі кубляться, дивляться, як цвіте сад, самі щось садять. А там, як поспіє ягода, мов ті шпаки гомонять у гушавинах, малину рвуть, вишні, черешні. Коли ростуть хліба — на поле ходять, колекції збирають, змалю вивчають польових, садових шкідників. Садовина поспіла, збирають гуртом. У них там

іграшок, скільки розваг. Узимку ніколи не уздрінеш, щоб дитина наша ниділа. Завжди малюють щось, будують, майструють, на мандолінах бренчать, співають. Коли на червоні свята вистави ставлять, народу з хуторів завжди повно в нас товпиться. Пройдуть піонери наші хуторами, юрма дітей слідом суне. Стали сільські діти собі в піонери записуватися, так пішла чутка хуторами: всіх піонерів печататимуть...

Хуторяни зійдуться було: в них діти годуються, як ті поросята. Хіба наша дитина те бачить, що в комуні? Довга Улита: в мене,— каже,— Льоня в колисці сидить, плаче. То я йому цибулі головку — їсть, аж слюзи течуть. Вибрикує. Виріс такий лобуряка. Гарбузом відлучала. Хіба ж такий догляд за дітьми в комуні? Нещодавно трохи пшоном не засипали на хуторі дитину. Мати садить картоплю. Більше хлоп'я в хаті доглядає за меншим. Male в ночвах лежить. Мішок пшона стоїт побіч. Старше бере і сипле малому в очі, ніс, рот засипа. Прийшла мати, дитина червона від напруги, мало не зайшлася. Якби не прийшла вчасно мати, пропала б дитина. До цурки поламала прута на ньому. Наука. В помийниці з кавунів скибки. Ввійшла мати в хату, дитина залилась. Мати пішла до церкви, батько пішов, щоб діти яблук не рвали. Матері пололи, а діти біля хліва полягали. Дощ пішов, простудився хлопчик, від запалення легенів помер. Ось як за дітьми пильнують на Славенщині тій. Матері на роботі завжди, за дітьми нікому доглянуть. Вогню наложать, дивись зайнялась хата.

Щороку легше ставало робить комунарці. Тепер не побачиш комунарку у нас, щоб в'язала. А то було жінки самі орали, волочили. Павло сіяв рукою, а Ладька волочить. А тепер хутори чистосортове зерно беруть у нас на засів.

Звезли ми п'ять кіп, три палки в руки, збили, на печі висушили, на Севрюковому млині змололи. А тоді хуторянину даси дерева на осі, дрожини, він нам молотарку

12 дає. Чи то за відробіток. Тепер молотаркою своєю молотимо всі хутори.

За перше літо до нас мало хто пристав. На зиму збіглося чимало. Голота сама.

Аж тут фондові землі побіч. Хутори самі посягали на ті землі, а нас щоб до цар - дуба сперти. На яри, бугри, солонці. Три полі було.

Як тільки перетягли шнур через поле — ревище! Б'ють дзвони...

Іде моя сваха із ставка через сад.— Нащо це задзвонили? — питаю. Мабуть задзвонили, щоб їм задниці набили.— Сімсот їх матері, каже, сванютко!..

Прибігла дочка: Славенщина, Кручене Поле, всі хутори пішли.

Комунари їдуть на поле, під сіном твинтівки. Бурмак каже: запрягайте бочки, їдьте гасить.

Аж назустріч хуторяни з вилами, кілками.— Ходім комуна бити! Попереду вагітні жінки. Біжать, кричать: „Голодаї! Лежнюги! Поколоть вас! Геть землеміра! Хай нам уся земля!“

Севрюки, Тисячники, горлані в синіх чинарках командують.

Почали заходить кругом.— „Геть з землі нашої! З-під тинів поприходили“.

Чимало п'яних бідняків з - поміж них.

Павло, Бурмак виступили наперед.— Що ви, за Славенщину прийшли битися з нами? Хазяйнувати хто вам боронить?

Севрюк: покалічимо вас! Марта: порубаємо! Чорна Мотря: поколемо! Білий Пилип: вітер попіл рознесе! Севрюк: усе'дно ми вам тут жить не дамо! Марта: чого ви на наші груди прийшли?!

Тепер хуторяни нарікають: „не хоче комуна хуторів приймать. Самі нажили добра скільки, бояться, щоб не поїли. Англійські свині, корови... Хіба селянин виплекас

таку скотину?" А то комуна каже: суміжні хутори до нас приставайте, а подальші гуртуйтеся самі в артілі. Не можемо ж ми усі хутори прийняти.

Аж ось сунуть бити наших. Летить кілок, цегла. Якби Павло не вступився, то в голову так би вгрузла.

Вистрелили комунари вгору. Хуторяни примовкли.— Ну, годі, все'дно діла не буде,— чуємо.

Бурмак вийняв боклаг: „розійдіться, а то кину!“

З поля разом з комунарами ішли, балакали.

То спочатку слова не скажеш: — „Ми тут розтопчемо вас! Понівечимо!“ Павло, Бурмак у саму гушавину пішли, стали розмовлять лагідно.

Коли б не рушниця, то край був би.

Відійшли на гони. Стали лаяти, клясти нас. Щодалі тихше. Наші до них підійшли. Вони до нас. Пішли разом.— Ми не проти комуни,— каже Севрюк, а кілок позаду. Хочете жити собі — живіть, хочете робить — робіть...

Коли тепер виселяли його, благав: ви ж такі люди... трудовики, всі ми... Мій батько з трьома грижами! Мій дід кріпаком був! І моя тут крапля крові впала!

З'ясували ми, хто в дзвони бив, сход каламутив. Приїхала карета, забрала Тисячників, Севрюків. Жінки бігають: мій без вини, мій без вини...

Посиділи вони щось трохи, звільнили їх.

Комунари по хуторах з докладами ходили. Артистів з Черняхова виписали. Хотіли понеділкувати, так не було зв'язку з хуторами. Святкували в неділю. Народу насунуло. Різдво саме.

Приходять Тисячники: чи можна вам свою братську благодарність принести за те, що не захотіли втопить нас. Принесли чверть горілки, ковбас, булок.— Несіть назад,— кажуть наші.

То їх зимою тепер усіх виселили. Там такі були хазяїни. Тридцять десятин по революції було, шість пар биків, скоту в кожного господаря чи не більше, ніж на всю

14 комуну нашу спочатку було. Наймити круглий рік працювали, а що вже в сезон, то сотні роблять, буряк полять, хмелі рвуть.

Пережили ми скрутні роки. В нас як пішли врожаї! Хуторяни очі вирячили.

Десятина нам давала кіп на двадцять жита. В хуторянина бодай десять. В бідняка того ні.

Спочатку віялку в хазяїв позичали, а то хутори в нас трієра беруть. Трактори молотили зерно по людях. Навіть на буряки сівалки в нас були. Тепер навкруги артілі, то в першу чергу артілі збиваємо.

В нас як вийшли снопов'язалки, хуторяни очманіли.— Лихо на нашу голову хліборобську суне! Отепер хто його зна, що і робить. Трандара вийде було на поле, схилить сиву голову, задумається.— Оце іде, гуде, косить, в'яже... Готові снопи бери, носи... тьху! Голота.

Чистий скот у нас аж сяє...

Коні — коники грають...

Свиня чиста, біла хоч у постіль клади.

Хуторяни було все ходять: чи не продасте поросят? Тут хоча б на СОЗ'и вистачило.

Я як попоходила біля тих поросят. Місячне порося на двадцять п'ять фунтів було. Юшку, кашу варили. На весь волинський край славились поросята наші. Ячменю насипемо, їдять. Люди не намилуються. Куліш гречаний варили. Було літом виженеш, увесь двір поросятами захрясне. Зимом купали свиней. Викупаю, аж любо глянути. Щіткою, милом натреш його. Позивкали були — як хлюпнеш, так і ляга. Голова зайде — поросята як діти. Всі й біжать. Я їх стрічками перев'яжу. Мені сьогодні як порося принесли, то оплакала сто раз. Не додивились, свиня і придавила. Фашистка, злюча - презлюча. Десять поросят у неї, годую ложкою. Нікого не підпустить. Зайде хто, кидається як собака. Погризе. А я порося в руки, з ложки молоко даю. Ходить, мурдується, рохка, а не займить. Зайшла

Векла — як схопила спідницю, так і розпанахала! Хлопці не можуть підійти — чистить треба — як зніметь вереск! Зайду, почухаю, вона і втихомириться. Вже як поросся найде, нікого не пустить у станок. Не довіря нікому. Там така вередлива. Винесеш рідкого — скрізь зуби ціде. Даш густішого. Якщо їстиме — буде сало. Якось ненагодувала, так поросся з'їла. Коли свиня їстивна, то давай тільки, щоб наїлася. Вівсяної дерти не їдять — давайте ячменю. Не їсть ячменю — давайте гречки.

Сто п'ятдесят свиней у мене, знай що кожному. Чи підмішай дерти, чи помий підлий. Рік свиня в мене, я їй вісім пудів сала наловила. Сто п'ятдесят свиней, вигодує усіх.

Малі, дивишся, щоб не пузатіли, а ішли вріст. Даю вранці помий, через дві години зерна, тоді знов помий. Підє поросся вріст. А як годувать самим місивом — запузатіє. Іноді хто барди над міру дає.

Так, як за дитиною доглядай, щоб не був рахітик.

Три сини в мене, вигодувала яких молодців!

На агронома один учиться в Харкові.

Змальства привчаємо до норми. Підійшло одинадцять — гудуть. Дивись, щоб корму не переводила.

Годовичок був, кабанчик, п'ять пудів сала дав. Я ж не могла йому більше сала наложити. Якби сама доглядала. За всіма не вправився.

Зачали свині пороситься, жінки бояться, покусують. Стою я на свинарні. Як та відьма з ліхтарем. Цілу ніч не спиш. Люта Фашистка, то і вдень не ляжеш. Бо ніхто біля неї не впорається. Я вже така: коли сама не догляну, то ніхто за мене.

Торік продали сімдесят поросят на вісім тисяч. Придбали бібліотеку, машину.

Лягатиме — дивись, щоб не придушила котре. Це вже нагляддай. У всіх діти, а в мене дорослі. Векла саме мастить свинарню. Фашистка як ударить драбину. Векла впала. Як поросят годує, приступу нема. Переведеться

16 на ніщо. А тоді за місяць набере. Мати була така — до Житомира на виставку возили. Похвального листа дали. Дітей дванадцять приведе і всіх вигодує. Від Вільямса. Кабанюга був такий. Сала на його ніяк не наложиш.

З молодих ніхто не хоче на свинарнику робить. Не люблять, їм би трактора, на машину.

Тиждень пороблять на свинарнику — нудить.

Це сама тяжка пора, як свині поросяться. День — ніч біля них.

Як у дитдомі була. Тридцять шість дітей у мене. Помиеш підлогу, нагодуєш дітей, викупаєш, прибереш, застелиш, вирядиш пастухів. Ще й увечері вийдеш у поле з дівчатами, співаєш, в'яжемо. Я як пороблю — мов дівка! Комсомольці полють, стою з ними. Я комсомолка!

Травень, 1930 р.

В. СОСЮРА

ДВА ВОЛОДЬКИ

У вагоні нікого.

Туманіє вікно...

На вокзалі росте, наростає тривога,
і цивільних все менше...

Наступає

Махно.

Може чую і бачу востаннє

рейки,

рейки,

що дзвонять, біжать і зливаються в синій смутній далені...

І гармонії срібне ридання

про дитинство і юність мою

нагадало мені...

Сплю.

Це сон,

тільки сон
мій солодкий терпкий і кривавий...
Над холодним задуманим тоном колон
бродять птиці якісь...

І летить
у штиках і трояндах,
мов повстанців завітчані лави,
на далекі, на дивні, незнані, на сині
й чудесні моря,
в коливанні крові й янтаря,
зоря.

Проснувся...

голий
лежу на канані:
звісилась ковдра,—
блідо і в'яло рука.

Товариство.

Я вуспівець знову,—
електрон у ВОАПП'і.
Знову пісня моя і ярка і дзвінка...

Знов я той, як у той, у 20 - й,
комунар стовідсотковий знов.

Як тоді, і надхненний і юний,
до Комуни

я крізь кров суперечок прийшов,

як тоді більшовик ніжноокий,

я іду,

і тікає бандитами мла,—

хоч у мене і криза була

вісім років.

Прапор падав,

і ворог із рук виривав

ці тканини шовково - криваві,—

і хитався і плакав зелений мій сад,—

я тоді оглядався з журбою назад,

18 і дивився в огонь на хитання заграє,
що до зор простяглися ласкаво,
крізь ночі,
на далекі fronti,
на посьолок робочий,—
щоб забути сучасне, як бред,
і крізь Жовтень дивитись вперед.
Вісім весен і зим,
вісім осен і літ,
то тривога, то гніт,
люті чорної дим
налітали круками на мене,
рвали образів листя зелене,
потрясали кістки
ці безумні круки,
і за те, що з собою на герці
я виснажував марно всі сили
не первий,
рвали нерви
і жили
і серце...
Скільки раз я хотів
за нестриманий гнів,
і за дум чорні лебеді й круки,
взявши мавзера темного в руки,—
(щоб надворі летіли сніжинки,
коли небо сліпе і рябе),—
і поставить себе
до
стін-
ки.
І не раз я ставав,
але тільки но брав,
тільки брав я солодкого мавза,—
чорна павза

вибухала вогнем, як пожежа:
От чудак.
Це не так.
Я ж
к о м у н а р.
Довго, довго я був із собою в бою...
Обсипалось і знов зеленіло в гаю,
пролітали хвилини, як роки...
Рвали душу мою
два Володьки в бою:
і обидва, як я, карооки,
і в обох ще незнаний, невиданий хист,—
рвали душу мою
комунар
і націоналіст.
Другий,
(той, що ішов на Айхгорна),
очі мав не вперед, а назад і убік,
об'єктивно й по суті був чорний
або „націонал - більшовик“.
Він співав Україну - повію,
забуваючи другу, свою,
що не зраджувала у бою
своє ім'я ніколи:
взята в зброї ворожої коло
не стогнала ніколи
„Я гину!“
Україна
сільської голоти,
вічно мокра від крові та поту...
Перший теж Україну співав,
де чавун і залізо морями клекоче,
Україну Донецьких заграв,
Україну робочу.
Як дитина, що з криком „у - а“

йде крізь болі на світ, у страждання вогні,
гострі шпади схристили востаннє в мені
робітник і дрібний буржуа.

Довго був чорний бій,

то один відступав,

то хитався другий

і згинався тугою дугою,

доставав аж до п'ят головою,

і здавалось не встане ніяк,

голови не відірве з землі,

де накреслив ворожий гостряк

п'ятикутню зорю на чолі.

Ніби серце гнило,—

гнаний човен у морі печалі,—

як дим,

а над морем і ним

небо чорне, грозове було,

тільки блискавки - шпади літали,

од ударів то іскри, то дзень,

вдарить оден,— густішає тьма,

вдарить другий,— мов тьми і нема...

од ударів то іскри, то дзень,—

це два велетні б'ються за ніч і за день.

Мозок танув і гув,—

я у розпачі був,

і немов мої сонячні брами,

що до них я крізь кров

на вершини ішов,

що до них ми ішли тисячами,

затуманились тоскно над нами

й наче танути стали, як дим...

Може й серце гнило,

та не так це було.

Це здавалося лиш,

марно гнівом палало обличчя,

бо вперед, не назад
ми ішли, як раніш:
це маневри були стратегічні.
Я ж по місту ходив, як в огні
все здавалось чужим і ворожим мені,
навіть співи згучали нещиро...
І хотів я розбити, розтрощить свою ліру
об розпечений брук,
забуваючи зовсім про зорі,
про мільйони восторжених рук...
Просто
був
я
тоді
панікьором.
Будні мчали вперед електричні, ясні,
а за ними і я на підбитім коні:
два Володьки було у мені,
що змагались на грані безодні,
той за Вчора,
а той
за Сьогодні.
Як ізгой
серце гнане і хоре
в ребра било, як дзвін на пожеар.
Але я ж комунар.
Мусить там
мені бути не ковзко,
де упав той титан Маяковський
на хвилевую радість катам.
Хай і серце,— ізгой,
в шумі гнівному зброй,
та його я не дам на поталу:
я із тих, що змагались на Волзі, Дніпрі і на Сені,—
я не той, не з того матер'ялу,

22 що Єсенін.

Надто довго боролися ми,
продирались до сонця із тьми,
щоб пішов хоч один з нас у морок.

Не обдурить ніколи нас ворог,
бо натягнуто рейки, як струни,
як ток,
сонце ширить нам очі і груди,
так юно...

З нас не буде
ніхто
дезертиром
Комуни.

Ю. ЗОРЯ

ДЕПО

РОМАН

ЗАКІНЧЕННЯ¹

XVII

„У ТРУБУ“

Онисим Каетанович повернувся з базару пів на шосту, хутенько позапинав вікна фіранками і зачинив геть усі двері — в кімнаті багато входів, як у лігві лиса.

Похапцем видобув із кишені гаманця. Бережко, наче якусь коштовну й крихку річ, вийняв звідти десять п'яток — за неписаним законом, діставши плату, завсіди купував на п'ятдесят - вісімдесят карбованців золота. Він зиркав на гроші зворушливо і навіть закохано, як на жінчин портрет. Здавалось, дурмануваті голови Миколи II дивились на нього захопливо, маючи його за свою, близьку людину. А підтоптаний скнара, до несхочу намиливавшись з блиску

¹ Див. Гарт № 1, 2, 3, 4, 5, 1930 р.

золота, по - хлопчачому ляснув пальцями — великим та підмизинним — і з радости й життєвої повняви замуркотів якусь пісню. Потім тремтячою рукою — трохи не забув! поставив п'ятку на столі руба. Ні, не хилиться, значить, не підроблена — казали на біржі, що влада недавно випустила із скарбниці чимало миколаївського золота, позначеного тисяча дев'ятсот третім і п'ятим роками. Даремно переплатив Аврамові півчервінця і налякався.

Онисим Каетанович довгенько підкидав півсотню на долоні. Цю невинну розвагу злякав віддалений шелест — невже хтось іде? Він миттю стрепенувся, обома руками стиснувши коштовний метал. Погляди утекли до дверей, мов положливі мишенята, що їх зловлено на гарячому. Нараз шум згас, — певно, кицька щось накоїла.

Він скинув із себе френча, розстебнув штани і витяг з - під них широкого брезентового пояса — і вдень і вночі не розлучався з ним. По тому звільнив циганську голку з довгих обіймів нитки — повсякчас у підбійці одягу. В молитовному настрої зашивав п'ятки в пояс — кожну окремо.

Мозок опанували звичні приємні думки. У поясі вже двадцять десятків і — з сьогоднішніми — сорок вісім п'яток, загалом чотириста сорок карбованців. У скрині, в потайній схованці, — тисяча; якби стягнутись ще хоч на триста. І то якнайшвидше, бо Аврам казав: „державні агенти скуповують усі чисто миколаївські пецики“. Золото, золото! Воно ніколи не обезцініться. Ще до непи він купив дві хатини за сімдесят десятків, а тепер за них дають триста червінців. А в минулому, ото йолоп!.. він подобав асигнації, а надто „катеринки“, хотів величезний будинок набути. Зрадливі мрії... Ще й тепер валяється щось із тисячу — решту спродав на базарі за часів денікінщини.

Онисим Каетанович, упоравшись із марудною роботою, натягнув на себе пояса. Повечеряв: сало, хліб і капуста — звичайна їжа. Здебільшого він живився дешевими продуктами і ніби з обов'язку, щоб не почувати голоду.

Він прибрав із столу. Якийсь час мандрував по кімнаті.

Її вмеблювали невкладисті, огрядні, як і їх господар, речі: довгастий буфет, широке подвійне ліжко, старовинний годинник. Присадкувата комода була навантажена шкірою, підметками, сукном і перкалем: запас біди не чинить; усе це чекало на нову громадянську війну.

По роботі бачний господар з годину відпочивав, читаючи книжку або газету. Сьогодні дочитував „Мертві душі“. Найбільше уваги приділив Плюшкинові. Щиро обурювався з його скупости і співчував йому — завдовів, бідолашний. От і його Мокрина, дай їй, господи, царство небесне, померла з тифу. Тяжко самотньому, ох, як тяжко! Його зворушені спогадами очі зупинились на розляпуватому жіночому портреті — самоук змалював з фотографічної картки.

Небавом він поклав книжку осторонь, а думка усе про одружіння... Важко відшукати статечну дружину. Жінки тепер нерозважні, „вертихвістки“: чоловік на службі, а вона вистроїться, як лялечка, і шляється з хлопцями. От Маруся нічого. Ні, дурна. Йому до вподоби лише одна Липова, але вона дуже гарна як на його роки й заміжня. Із ким вона побралась? Її чоловік такий відлюдкуватий, твердий на вдачу. Невже вона любить його?..

Владна, уперта задума поступилась перед турботами — сьогодні треба буде розсіяти їх разом із Липовим. Вечірнє побачення трохи хвилювало його — як поводитися з цією людиною? Що правда, Микола Іванович, — до речі, слід завітати й до нього — цілком звірявся на нового завсклада — давній приятель. Але його досвід і підозра були на сторожі.

Що саме обмірковувати — треба розкинути розумом. Звичайно, про підроблені акти, мітичну передачу деяких матеріалів до ТЧ - 5 — ні слова! А втім Липовий може сам дізнатись — адже попередній завідувач двозначно натякав на брак речей. Хоч би, боронь боже, Робітничо -

Селянська інспекція не нахопилась. Тоді... Але він навіть гадку про будь-яку кару сховав до таємної камери мозку, як „С“ 824 на цвинтар.

Він хутенько одягся й хрумкнув ключем.

Двір невеличкий, чотирикутний. Дві дерев'яні, блаженські, але зовні пристойні хатини — з серії тих нечисленних будівель, що, на жаль, і досі соромлять великі індустріальні міста. Вони на казенний зразок були прикрашені жовтою фарбою — дбайливий господар дістав її з ТЧ-3, але всередині прикро вражали старістю й брудом.

Липовий чемно запропонував гостеві крісло, а сам хутенько пересів на ліжко. Догоджав, як умів.

Онисимові Каетановичу не подобалась така підкреслена привітність, а особливо холодні, гострі, ніби глузливі очі. Вони збуджували обережність.

Липовий, заклавши ногу за ногу, злегка похитувався; повітря гойдав жовтий стоптаний черевик із потворно кривим підбором — ніколи не шанував узуття.

Співбесідники зацікавились новими ставками й партконференцією.

Онисим Каетанович злодійкувато пильнував вабливих литок господині, що працювала в кухні. Ввесь час лише підтакував, навіть на мить забув про свої наміри.

Липовому здавалося, що майстер прийшов у дуже важливій справі й не зовсім задоволено поглядає на жінку, — мовляв, заважають бабські вуха. Тим то згодом послав її по цигарки.

Погляди Онисима Каетановича з жалем розсталися з блакитною сукнею, а слух — із стукотом тупель.

Тоді він скерував розмову в службове річище. Відразу ж переконався, що з Липового не аби який фахівець. Виявилось, що той знав навіть про фалшиві акти. Звідки? Очевидно, від Миколи Йвановича. Недовір'я до всіх людей, що зростало з роками, випарувалось. Коли Гузар доручив йому ліквідувати справу із складом — він повинен діяти

26 разом із завідувачем. А патрон навіть сказав: „Робіть, що хочте, але я — остеронь“. Онисим Каетанович оголював свій давно виплеканий плян так похливно, ніби й вікна мали вуха.

Господареві уважні очі випромінювали кепкування, а вуста, і, здавалось, навіть невеличкі англійські вуса, іронічно усміхались.

Онисим Каетанович зніяковів — невже йому не ймуть віри? Він гукнув сердито:

— Гузар скаже це саме. От підемо ввечері.

— ?

— Іншого шляху нема. Ми можемо полетіти в трубу.

— ?

— Ось шнур, добрий шнур. Треба запалити...

— Щось не хочеться лізти в це діло, — промовив глузливо Липовий.

Його зігнута постать дихала запитанням — цікаво, що заспіває відповідь.

— Як то не... хочеться? — збентежився співбесідник.

„Жартує чи насправжки? Звичайно, хоче й собі дещо прибрати до кишені“.

Онисим Каетанович чомусь відкашлявся й висякався.

— Кх!.. слухай. Коли справа вигорить, то будеш гроші пригорщами, звичайно...

— Ну, добре, ходімо в дровник, — відповів Липовий байдужісінько.

Але кожний його нерв, кожна крапля крові, кожна клітина тіла шаленіли буйними радощами — нарешті він удозвіл питиме, на всю губу гулятиме. Він буде багатий, багатий!

Надія не хутко управилась. Майже бігла вулицею, розпатлана й сердита. Доручення укололо амбіцію — ото ще вихватки! Якби не стороння людина — не пішла б: йому ж ноги не поодсихали. А їй роботи, роботи: помити посуд, почистити виделки й мідні ложки.

У дворі вона зауважила, що двері дровника відчинені — чи не злодії часом? О! розмова... металічно-ляскливий Михайлів голос. Щось прогудів Бузейко, — так, це його бас. Що вони там роблять?..

Гостра цікавість і природна обережність наблизили обличчя до щілини. Нічого не видно. Згодом очі призвичаїлись до темряви. Михайло, а поруч — Бузейко, тримає в руці годинника. А долі — що це таке? — якась іскра, ніби шнур палає. Дивно! Навіщо цей шнур? Пекучі жарини думок боляче пронизували мозок.

... По малій годині залящав голос її чоловіка.

— Чого тут думати?

— Бай, звичайно, бачив. Твоя жінка з Гойдаєм крутить.

— З цею робкоришкою? Я його придушу!

— Ні, ні, який ти...

Онисим Каетанович хотів був наблизили співбесідникову волю до своїх намірів, а тут — на тобі! — такий несподіваний вибух гніву. Може й не втихомириш.

— ... Заб'ю!

— Заспокойся! Нема нічого серйозного. Звичайно, жінка — принада. Нехай зустрічаються. У Гойдая буде менше підозр. Недовго йому гуляти.

Липовий злостиво обурювався.

— Ти забув про відступні. Мовчи, бо, звичайно, вилетиш, мало не вигукнув Бузейко.

Загроза поклала край запереченням.

... Надія безсило обперлась на стіну, уже не слухала. Яке паскудство! Про неї говорять, мов за якусь річ. Мерзотники! А що загрожує Гойдаєві? На цю мить в її серці спопеліли рештки прихильності до чоловіка. Геть звідси! Ні, не можна: ще з дровника помітять. І коли вже зникнуть оці негідники?

Нарешті!

Змовники попрямували до хвіртки.

Надія й собі вийшла з-за рогу і — додому. Дорогою всю її істоту опанували тривожні передчуття.

Вечір застукав Миколу Йвановича за суперечкою з дружиною.

Тетяна Захарівна — висока, огрядна жінка, ще три роки тому принадна палкою, південною красою. В минулому — покоївка. Може тому вона подвійними лінощами надолужувала важкі турботи колишньої підконтрольної праці. До того ж вимагала від життя цілковитого достатку й комфорту.

— Купи, кажу, каракулевий сак. Восени його не продадуть і за триста.

— У мене нема грошей, правив своє Микола Йванович.

— Мені нема ніяких ділов: раз хотів...

— А тепер перехотів.

Жінка загаласувала — її не обходить уже ця справа — обіцяв і все.

Микола Йванович кинув у повільний потік своїх речень кілька лайливих, тяжких і легких, як різновісні гайки, слів.

Розмова, певно, набрала б бурхливого змісту, якби не Рая. Вона ще близько дверей відчула якимсь шостим чуттям, що йдеться про покупки.

— А мені, татку, шифонову сукню, шика - арну, — владно наказувала вона.

Одним - одна укохана дочка розрядила грозову атмосферу пустотливим щебетанням і ласкавими блискавками усмішок.

Тетяна Захарівна притихла, як дитина, що завинила в чимсь.

Микола Йванович вдячно дивився на дочку — все обійшлося гаразд, без гострої сварки.

А вона уже лащилась до батька — з досвіду знала, як довести своє.

Схвилювався дзвінок.

Всі були непевні — хто це?

Слідом за служницею увійшли Липовий і Бузейко.

Розкішна вітальня завжди пригнічувала останнього, збуджувала йому заздрощі. Сидячи тут, на м'якому кріслі, він мріяв про якусь відповідальну роботу. Тоді він, як і його патрон, викине на ремонт приміщення дві тисячі.

Липового неприємно вразила обстановка; миттю зауважив, що на вмеблювання витрачено більше грошей, ніж смаку — за молодих літ він перебував у панському оточенні.

Кімната була перевантажена речами. Поблизу дверей стояв величезний горіховий буфет із дзеркалом посередині. Широка шкуратяна канапа — угорі, на полиці, лежало без смаку зроблене безділля — чорніла поруч. Далі — шафа і тапчан. Маленький стіл для письма прищуливсь у кутку. Напроти — мініатюрний столик, оточений різнокольоровими стільцями. Філодендри, лапаті кактуси й високі олеандри чинили перешкоди денному сяйву. Здавалось, хтось на швидку руч понакуповував на базарі все, що на очі навернулось, і недоладу розставив отут.

Гості з усіх боків обмірковували актуальні теми.

Партмаксимум і життєвий мінімум.

Недостача варстатів.

Майбутня війна.

Небавом чоловіки лишилися самі.

Тоді розмова раптом змінила свій напрямок.

— Ну - у, що нам робити? — закинув вудку Бузейко.

— Да, директиви потрібні.

— Які? — Микола Іванович удавав, що нічого і нічого не второпав.

— Ти старший і не без гріха. Скажи своє слово.

— Облиш, Онисю. Я ж тобі говорив: роби, що треба, а...

— Твоя хата з краю — нічого не знаю, — незадоволено відповів Бузейко.

Миколу Йвановича лякали наслідки. Іноді йому в голові роїлося: злочин викрито, допит, суд... Він наївно переконував себе, що, уникнувши непевних балачок, позбудеться можливої кари. Так, адже він нічого не чув, ні сном, ні духом нічогісінько не знає.

— Що ж, звичайно, робити? Треба гуртом викручуватись,— довбав своє Бузейко.

Микола Йванович поквапом заплішував до розмови виправдання:

— Я тут мало що... На те лляв кров, на фронтах воював, може мільйони врятував. Пригадую — зелені трохи не висадили в повітря наш залізничний міст. Хто їх одігнав? Я! із своїм загonom. Не життя було, а мука. А тепер я вже маю право добре жити. До того ж оця клята непа і святого спокусить. А вплив оточення! Дехто з управи таке витворює.

— А ти? Дивись, Миколо, дуже робітників притиснув, щоб не посковзнувся,— застеріг Липовий.

Не зважаючи на свою молодість, він по - панібратському ставився до свого начальника. Вони потоваришували ще з часів громадянської війни. А потім служили на периферії, де навіть обробили одну з тих справ, що дуже цікавлять економвідділ ДПУ. Молодший приятель, вельми задоволений з нової посади, конче хотів чимсь віддячити старшому.

Микола Йванович відповів замислено:

— Який ти дивак. Хіба я не знаю, що, скажемо, Лазуткін із сім'єю голодує, як офіцерня за кордоном. А що зробиш? Я адміністратор. Та це ж зрозуміло. Я мушу думати в широкому масштабі. Адже нам треба накопичувати свій, ну, пролетарський, капітал, щоб вибитися з-під опіки непачів, розумієте. Ми повинні допомагати пригнобленим робітникам усіх країн, розповсюдити скрізь комунізм,— не зчувся, як підхопив фалшивий тон і либонь пишався з нього: він і господар економний і політик далекозорий.

Нетерплячий Бузейко чимраз більш незадоволено гедз-
кався на стільці. Треба діло казати, а не по-дурному
баікати. Ет, один до лісу, а другий до бісу.

— Досить ляпати! Час уже щось обмізкувати. О! мало
не забув, треба Гойдая позбутись. Я придумав, звичайно,—
а що Липовий був тут, то він не викрив свою таємницю —
небезпечно! — Да - а. І Замрій потрібний нам; доведеться
його на техніка дільниці. Він хлопець справний, машиніст,
комсомолец. З місцевкомом злигатись, звичайно...

— А може ваш Гойдай скориться? — кинув Липовий
іскру сумніву.

— А хто його знає. А він здорово заповзявся, вигадки
вигадує, якісь нічні наради. Ціла змова! Не треба й нам
ловити гав. Одним словом, казав сліпий: побачимо.

— Так, — згодився з патроном Липовий, — а як із
складом? Небезпечно: ще ревізія наскочить. Ми вирішили
червон...

— Нічого не знаю! Що хочете, те й робить!

На цю мить увійшла Тетяна Захарівна.

Розмова згасла. Довго панувала одна з тих кострубатих
мовчанок, коли, підшукуючи тему, всі безнадійно бор-
сяються в тенетах нерішучих намірів.

Справу врятував самовар.

Тетяна Захарівна запросила чоловіків до столу.

Але гості, винуватячи вельми важливі причини, попря-
мували до вішалки.

Подружжя не затримувало їх.

Чай пили утрюх — і Рая.

Микола Іванович уважніше, ніж завсіди, дивився на
дочку — Її постать наявно розцвітала. Розцвітала! А що
вона думала, як і чим жила — він це минув своєю увагою.
Так, він куди більше зважав на виробництво, збори й на-
ради, ніж на свою сім'ю. Коли ж його серце застукотіло
тривогою — він відчув, що завинив, а надто перед дочкою.
Йому ж відомо лише, що вона пристойно вчиться і частенько

32 зустрічається з Сашком Ячменьовим — майбутній зять. А може й ні? Вона вередувала хлопцями, іноді походжала і з Замрієм.

— Раюню, ти ще не закохалась?

— Ні,— і схилилась до своєї порцелянової філіжанки.

— А хто тобі подобається? Певно, Сашко. А може Замрій? Я бачив, що ти з ним пустувала.

— Це так... собі.

— Чого соромишся? Вони обидва нічого хлопці. Замрій скоро працюватиме за техніка дільниці.

Рая здивовано звела брови. Що це? Натяк чи дозвіл? До сьогодні тато найприхильніше ставився до Сашка, а тепер... Очевидно, він у добротливому настрої. Отже, саме час, щоб одверто поговорити.

— Як вам сказати...— і рвучко крутнулась на стільці.— Я до Сашка звикла, але Замрій мені більше...

Вона, міцно обійнявши м'язисту шию, притулила до шорсткої щитини своє ніжне обличчя й ще незнайомі з карміном, але червоні, уста.

Микола Йванович поцілував „хитру лисицю“.

— Він нічого хлопець і вже на дорозі. За багатством я не женуся. Аби ти, Раюню, була щаслива,— а в якомусь далекому закуткові мозку промайнуло: „треба Замрія приручити“.

Тетяна Захарівна здивовано і немов неспокійно пильнувала незвичну її очам сцену. З чоловіком сталося щось дивовижне. Він іще справді підшукає жениха, може якогось хвата. Ото йолоп нерозважливий! Це ж її справа. Вона виховувала дочку, не дозволяла їй до пізна гуляти з „кавалерами“, щотижня оглядала її брудну білизну — за пересторогу їй було власне легкомудство. Отже, вона, тільки вона, повинна керувати дончиною долею. Вона навіть має на оці сінка знайомого крамаря. Господи милосердний, якби Рая з ним побралась, по - людському, з автомобілями, друзками, у церкві. Хор: „Ісаяя лікуй!..“

Ці несподівані думки Тетяна Захарівна хотіла прибрати в слова, насичені обуренням і життєвим досвідом.

Аж нараз дочка підвелася з місця, легковажно порушивши нашорошену тишу.

— Тату, я хочу в кіно. Як то „чого“? Я чекала Нелі. Нема — сама піду.

— Вже пізно: чверть на дев'яту... На другий сеанс? Ну, йди, тільки не барись.

Тетяна Захарівна не докликалася служниці, — певно із своїм міліціонером гуляє. Її різкі рухи віщували негоду.

Миколу Йвановича знов одвідали прикрі спогади — їх стурбувала розмова з гістьми. Він — розтратник. На його сумлінні майже вісімсот карбованців (решту вже сплатив). Якби хтось позичив. Може продати... Ні, жінка збожеволіє. А мотор і килими... Він у пастці. А тут, як на те, управа наступає на мозолі: дай звіт, хоч здохни. Звичайно, там не викажуть на нього, але перешкодять його кар'єрі. Що робити? Ще раз піти до гіподрому, уже останній. Невже й тепер програє?..

Вагання згорбило його струнку, молодисту постать. Раптом вона випросталась — тишу розбурхала нескінчена валка жіничиних скарг. Це примусило миттю одягнутись.

Що? Він заскочить до приятеля. Ні, не пізно. Так, скоро повернеться: це близько.

Двері рипнули тихою скаргою.

Микола Йванович хутко йшов мовчазною замріяною вулицею. Йшов у супроводі дум про хистку кар'єру й казенні гроші — ще викинув півтораєста карбованців, коли справляли ювілей депа. Єдина надія була на виграш.

Чи ж йому пощастить?.. Так, як скоро до тамтого каштана буде тридцять кроків. Він рахував уголос, надміру збільшуючи кроки, — о, вірно припустив.

Він швидко прямував назустріч вуличному гармидерові... і вигравшеві.

Величезні електроокі кам'яниці оточила синява сутінь. Авто й трамваї пожвавлювали галасливу метушню. Вітрини принаджували погляди досяжними лише для обраних розкошами. Проспект — серце веселощів. Різнокольорові потоки людей невпинно плазувати від однієї насолоди до іншої — вечірнє міське тло.

Микола Йванович сунувся вулицею. Він пхався, маневрував навколо трьохпудових животів і сухітних грудей, насакаював на чийсь потилиці і — зчавлений, обштовханий — повз уперед.

Недалечко причаїлась новітня примха буржуазного заходу — електричні перегони.

А вздовж сновигав натовп. Двері ковтали десятки, а викидали одиниці. А над їхніми очима, як принада і водночас насмішка, звисала велика скляна кінська голова. Вона привабливо далекосяжно моргала трьома кольорами.

Жовтий, червоний, білий.

І знов.—

Жовтий, червоний, білий.

Це — механічний гіподром.

Микола Йванович — мозок йому весь час підточував шашель нетерплячки — уже всередині. Він недовіриливо оглядав оточення, ніби боявся, що хтось схопить його за комір і витягне звідси.

Серед великої, вщерть насиченої електрикою, кімнати — три столи; в центрі — найменший, трохи підвищений. Це — гіподром. На ньому раз-у-раз кружляло семеро невомних, невідомо з якого металю зроблених коників. Тут — джерело надій грачів.

Обабіч — два довгасті столи; їх поділено на квадрати з числами.

Навколо стиха гомонів жвавий прямокутник тіл. Погляди присутніх нервово танцювали на цифрах і грошах поруч них. Тут — прийнято на кін радощі й горе.

Микола Йванович поткнувся до стільців — його новому

вбранню відшукали місце американські окуляри. Він сів, похмуро оглядаючи публіку, — немає часом знайомих?

Просто нього пиховито закопичив губу елегантно зодягнений юнак — на пальцях без смаку блищали сотні карбованців, — очевидно, непманський синок. Трохи далі — одно з тих підозрілих облич, що завжди і для всіх афішують небезпеку — чи є ще гаманець? Збоку надималося пухлувате, сите обличчя — підрядник або крамар. Поруч злодійкувато рухався люмпен, напевно, злочинець з якогось вузького фаху. Ось шкуратянка. А в далені дискутувало кілька пар мозолястих рук — ішлося про вередування гри.

Микола Іванович уважно стежив за сімкою скутих коней. Потім якось недбало кинув зелененьку банкноту на чотирикутник „5“ — може відразу ж дістане п'ятнадцять.

— Громадяни, робіть гру!

— Приймаю на кін!

— Робіть гру, громадяни!

Дві літні жінки запрошували настирливо, але байдуже.

Близько Миколи Івановича сиділа жінка з підтоптаним надмірним жируванням обличчям і дуже блискучими очима. Вона вигукувала верескливим, роздратованим тоном, що натякав: „Ах, як мені все це остогидло: електричні перегони, гра і ви, громадяни; якого дідька ви труситесь, як на ножі, аж до пізньої ночі“.

Дияконський бас круп'є повідомив поважно:

— Гру зроблено!

Коники враз, із невлливою для ока швидкістю, рушили у звичайну путь. Чи щасливу? Ні, такі мандрівки майже всім загрожували злиднями. Нарешті — глядачам хвилини видавалися за години — коники зупинились.

Круп'є вирубав:

— Нечіт, друга половина, третій нумер.

Довгий кий похапцем потягнув до каси гроші — лише синок непи одержав два карбованці.

— Робіть гру, громадяни!

— Міняю карбованця, п'ять по двадцять, прошу!

— Робіть гру, громадяни!

Якийсь час на стіл лягав дзенькіт металю.

Микола Йванович вийняв з гаманця уже близько сотні; безладно — хіба тут можлива будь-яка система? — поділяв свою програму між „четом“ і „нечетом“. Він щодалі більше нервувався.

За його спиною шепотіли два голоси; деренчливий, переконуючи свого сусіда, набирив певности й сили:

— Ех, ти... Сам бачив, як один стягнув тридцять карбованців з п'ятого номера. От якби я не пропив...

— Боюсь, бо гроші полетять у трубу.

— Чорт з ними. Я чув, що ці коники дають пацанам сорок тисяч щомісяця. А ти „друг дітей“. Молодець!

Деренчлива порада непомітно отруїла настрої Миколі Йвановичу. А й справді слід покласти надію на „п'ятий“ — щось його довго не було.

Він кинув троячку на „5“. Програв — чи не випадково?..

Рука з грішми знов потяглася до привабливої цифри — якби виграш!..

Його очі уже не „мертві“, не байдужі, нервово мацали чотирикутники, бездушне обличчя дияконського баса, коники, що кружляли до... Може п'ятий досягне фінішу?..

Микола Йванович воював довго й безнадійно.

Невдача нарешті сполохала його стриманість: руки йому тремтіли, ніздрі вряди-годи ширило зворушення, з уст ллялися тихі слова, що здивували б і невибагливий слух, а хоробливо-блискучі очі несли туди, до ненажерливого гіподрому, всю напругу тіла.

Запальна гра кружляла.

Двері спроквола викидали зневірених одвідувачів на строкаті бруки і, весело рипаючи, надсилали до залі нових.

А коники ані трохи не стомились, — о, вони ладні

бігати хоч до ранку, аби лише глядачі запасались терпінням і грішми.

Каса квапливо ковтала червінці.

— Робіть гру, громадяни!

— Приймаю на кін!

Ці запрошення дхнули глузуванням.

Миколі Йвановичу рішуче не таланило. Лише випадок урятував щось із півсотні: він побачив завконтори, протеже своєї коханки.

Службовець, якщо на сотню щомісячної платні, то зодягнений дуже розкішно, стежив за патроном запобігливим поглядом.

Микола Йванович до краю знервувався. Цей „паперовий піжон“ про себе, певно, глумиться з нього. А може тут ще є його підлеглі. Треба хутчіше тікати звідси.

Він підвівся з стільця: ноги — що за диво — трусились. Близько завконтори промовив, позіхаючи:

— Зайшов, розумієте, подивитись, — а тихше — мене, власне, тут не було. Розумієте?

— Як не... Звичайно, я вас не бачив, не бачив.

Микола Йванович заспокоївся... на мить. Поблизу виходу зустрівся з чиеюсь глузливою усмішкою — невже хтось із депа? Пізнав?.. Власне, йому байдужісінько. А вуха контрольної комісії! Він бубонів заїдливі слова, що їх годі шукати в будь-якому словникові.

А дияконський бас гукнув навздогін:

— Гру зроблено!

Микола Йванович стомлено чвалав вулицею. Все, що наверталось на очі, — вітрини, і люди, і авто — поглиблювало хмарний настрій. Він тепер ненавидів гомінки, розкішні пішоходи. Він згадував інші часи.

... Давненько цей пиховитий проспект оповивала глибока мовчанка. Тільки залізничний батальйон стирав підосви об поколупаний набоями брук. Він ішов попереду. З якою насолодою він придивлявся до кожної мишачої нори

38 байдужих, нашорошених кам'яниць. Ач, яка тиша! Вулиця, що кілька день тому ділила свої радощі з білими, заніміла. І він, покидьок життя, відчув себе господарем величезних гордовитих кварталів. Його серце вирувало ненавистю. Вихрилися думки про помсту й розстріли, немилосердні розстріли. А цей бучний окремих будинок... О, він дався йому в тямки — ще хлопчиком марив оселитись тут. А он з того широкого венеціанського вікна на червоних дивилися темні, повні жаху очі, очі випещеної містом красуні. Ті погляди з терпкою радістю носила його уява. От і тепер... якби ситий спокій нафарбованих, накармінених кварталів важко сколихнути гарматами, розпорошити кулеметами. Ото була б божевільна, буйна буча!

На розі Микола Йванович зупинився. Невже?.. Ні, тільки не додому — сварка! Може в „Олімп“... Чого? Пиячити в колі товаришів - провинників, краяти собі серце гадкою, що й він також розтратник. Ні, нема бажання і мужности.

Його підсвідоме „я“ заздалегідь розв'язало це питання. Звичайно, він одвідає Ліну. Йому не вперше нести до неї свою життєву негодду.

Микола Йванович по - юнацькому бадьоро прямував пішохodom. Думки вже блукали у Ліниній кімнаті. А може пізно? Ні, ще... за десять хвилин одинадцять. Вона, певно, вдома, читає.

Він швидко дістався знайомого трьохповерхового будинку. З обгороженого квітника плазували густі пахощі м'яти, любистку, красоль і жасміну. Завітав у двір — чи світиться вікно? — Ліна щодня чекала на нього лише до сьомої години. О! чотирикутник сяйва — прекрасно!

Він попростував до парадних дверей. Східці майже під кутом сорока ступенів — витвір безглузлого архітекта. Миколі Йвановичу дуже боліла трохи ширша вена на правій нозі, а це так дратувало. Нарешті останній поверх,

Він витягував з кишені кокосового ґудзика — випробований сигналізатор. Кілька разів стукнув у стіну Ліниної кімнати.

В коридорі панувала тиша. Десь рипнули двері. Знайомий шелест кавказьких капців... Ліна! Негліже, англійська блюза розхристана, на голові — чорний хаос волосся, а обличчя невловимо гарне.

— Це ти!? Ах!.. А я спати... Ох!..

Вона засипала Миколу Йвановича серією гукань. І не можна було добрати, чим вони дихали — здивованням? радістю?

Мовчки йшли коридором. Двері, ще одні — ось мета його марень.

— Навіть не поздоровався, — вередливо, але вже веселіше, промовила Ліна якимсь весняним голосом — у ньому й холодна ласка вітру і сонячна спека.

Він, будиши сердитий, завжди зосереджено мовчав і ні до кого не вітався. Цього разу виправив свою природну хибу і навіть поцілував коханку; очима пестив її струнке, гоже тіло — почував до нього, як і до всіх інших, лише фізичний потяг.

— Де ти був? Чого так пізно? — запитувала Ліна удавано сонливо.

— От іще... Чого? Де? Там уже нема. Купи, Ліночок, вина, ікри і... сама знаєш.

Він видобув з гаманця шістнадцять карбованців, але три сховав, потім, щось пробубонівши, кинув на стіл два червінці.

— Пізно. Олександра Валентинівна уже спить, — вагалась Ліна, хоча крамарка навіть уночі задовольняла її примхи.

Вона хутенько одяглася. „Залишу трохи на панчохи, шовкові, закордонні“... Рвучко поцілувала шорстке лице і, співаючи „Кірічікі“, пішла на вулицю.

Микола Йванович провів жінку скаламученим поглядом. 39

40 По тому пильно, немов уперше, глянув на шезлонг — останній подарунок — і килими: два великі перські, а один гобеленівський з різнокольоровими ніжними постатями. Невже їх доведеться повернути назад? Ні, ліпше свої меблі поспродувати. А якої заспіває жінка?.. Важко зідхнувши, мандрував очима навколо.

Чиста, виклеєна стемна-зеленуватими шпалерами, величенька кімната — п'ятнадцять метрів уздовж і одинадцять завширшки. На цьому просторі гармонійно розташувались виборні, незавальні речі: дубовий стіл, блискучий гардероб, зручні м'які крісла, етажерка з творами класиків — усе це лишилось по чоловічій смерті. На стіні — дзеркало й олеографії картин Віхерта „Казка“ і Джибсона „Венера“. Приємно вражала око відсутність без смаку зробленого безділля. Куток з новеньким ліжком, туалетовим столиком і мініатюрним образом відмежовувала зелена ширма — взагалі цей колір переважав. На всій обставі відбився витончений смак небагатої, але доладної жінки.

Миколу Йвановича нервувала самотність. Він пішов за ширму назустріч солодким, п'янким пахощам. Сів на пружинувате, до приємного тремтіння знайоме ліжко — воно стимулювало мозок працювати в певному напрямку.

Замислені очі зустрілися з сукнею, гаптованою срібними по-мистецькому зробленими візерунками. Погляди довго милувалися з глибокого декольте і розтрубів на спідниці — між дрібненьким плісе. Він без іскорки жалю згадав, що красна крепдешинова сукня — третина його місячного утримання. Він над усе любив коханку в цьому вбранні. Як принадно воно обмальовувало її тіло... Сьогодні він поглибить свою знесилену, але ще палку пристрасть. Його думи довго чекали на жінку — чомусь забарилась. Як непомітно прибирає до рук любов. Останнім часом його незламна воля зазнала хоробливих вагань. Іноді він ішов до Ліни обережно, як злодій — може хтось стежить? Він

навіть намагався був забути її. Але невдовзі вставало владне, могутнє почуття.

Ліна розбудила крамарку і, звичайно, заплатила їй втрое дорожче; замалим не бігла вулицею.

Певно, Колюша знетерпеливився. Любий! Спочатку такий суворий, а тепер добрий, щедрий. А колись... Вона чекала на синьоокого, ще з гімназії вимріяного лицаря. Марно! Сіряві дні чекання минали без променя надії. І от її... куплено. Так, це замаскований продаж. Але подарунки вчасно усьпляли хору уяву, і жінка знов тяглася до залізних обіймів, до звичної тремтячої ласки...

...Микола Йванович хутенько пішов на стукіт. Похапцем відчинив двері. Одразу ж прихватився до горілки. Потім — портвайн. Він, як справжній гурман, спочатку милувався з блиску вина до лямпки. Ніби відчував, що колись доведеться прощатися з ним.

Господиня й собі залюбки вихилила кілька чарок.

Микола Йванович сп'янів. Посоловілими „мертвими“ поглядами дивився на стіл, пляшки й велику фотографічну картку: Ліна в білій шлюбній сукні довірливо сперлась на руку чорнявого офіцера.

Ця пара завсіди збуджувала подвійне почуття: невтомне захоплення з юної краси і ненависть до золотих наплічників, до чоловіка — самця. Чому цей офіцерисько перший зустрів Ліну? Чому?.. А хіба ж вона тоді глянула б на замасленого робітника? Лише революція зневолила її тіло.

Ця думка викликала глузливо-grimкий сміх.

Ліна стурбувалась — який дикий регіт! Що він прочитав на цій давній картці?.. Може десь довідався, що її чоловік активно боровся проти червоних, а не перекинувся до них, як вона усіх запевняла. Тим то він і прийшов надто пізно.

Микола Йванович зиркнув на картку Ліниного родича, завконтори. Зринуло в голову: електричні перегони,

42 програв, розтрата. Що на нього чекає? — догана, переміщення? Невже його кар'єра зведеться на нівець...

Він сердито стукнув кулаком об стіл — аж бокали підстрибнули. Мовчки дудлив мішану з пивом горілку — хоч алькоголем затуманить собі голову.

А Ліна лаяла тяжку й невдячну службу — ах, коли вже вона житиме на його утриманні!

Він заохотливо хитав головою, — мовляв, хоч і завтра.

Та Ліна зауважила, що він не може дати ради не тільки своїм думкам, але й рухам. Очевидно, заночує. Сусіди знов верзтимуть усякі дурниці. Яка прикра несподіванка.

Микола Іванович, креслячи ногами заплутані візерунки, на превелику силу дістався ширми. Важко упав на ліжко. В голові йому приємно закружляло. Як хороше! Тривога потонула в жагучих ласках...

XVIII

ВЕЧІР ПЕРЕД ГРОЗОЮ

Вітер сипав присмерком, стиха виспівував якоїсь однонамітної, нудної пісні.

На стінах кімнати олеанафтою розілллася ріденька сутінь.

У кутку сиділа Надія. Непорушно дивилась на якусь невидиму точку. А настирливі думи невпинно кружляли навколо суворих буднів.

Вона підвелася з ліжка.

Присмерк.

Надію одвідали похмурі пекучі гадки. Може чоловік не втерпить уночі... зчавить... заразить... Яка гидота! А вона ще й досі ніяк не зважиться взяти шлюбну розлуку.

Зовсім несподівано вона вилляла своє горе сльозами, їй трохи полегшало.

Аж нараз залунав нерішучий стукіт,

Вона здивовано звела брови — невже Михайло? А казав об одинадцятій...

... Гойдай нерішуче заляк біля дверей — вперше завітав сюди. Ще раз тихо грюкнув клямкою. Хтось іде. Може це... Ні, вона. В коридорі її обличчя видавалось дуже блідим, а пуклі — білявим вихором — димилися над головою.

Лямпа миттю розігнала чорність по кутках, висока лампа з фарфоровим, оздобленим весняними мотивами, тулубом і під блакитнявим паперовим дашком.

Гойдай сів на стільця, замаскувавшись приємною для ока ріденькою пільмою. Якийсь час дивився навкруги, копаючись у мозку, — з чого почати розмову?..

Майже всі знайомі речі. З нових меблів впадала в око канапа на пружинах і з полицею вгорі — звідти линули пахощі квітів. Кімната вражала охайністю і викликала думки про солодкий м'який відпочинок.

Кілька хвилин бесіда кружляла навколо житлової кризи — за це приміщення ще треба заплатити триста карбованців відчпного.

Гойдай похвалився доганою. Так, за „Чортячу крутню“, власне, за боротьбу із затиском.

Обурений діалог чергувався із задумливими перервами.

Гойдай законтрапарив свої думки на Липовому. Він плекав до нього і ворожнечу і ніяковість — може обкрадає чужі права? А втім перше почуття переважало. Він інтуїтивно відчував, що Надіїне життя не дуже й веселе. Чому вона зажурена? Певно винен чоловік. О, він підкреслено певний себе дуже, прихований.

Трохи згодом Гойдай виїняв з - під піджака жовту теку й поклав її поруч, на кріслі.

— Що (тебе, чи вас?)?.. гм... вас висунули? — запитала Надія жваво.

— Ні, це вам на спомин про „Чортячу крутню“. Репортерка без портфеля... не - е хороше.

Він, наблизившись до канапи, поклав дарунок на коліна знякковілій господині. Сів поблизу.

Вона щиро зраділа. Яка несподівана гарна пам'ятка. Жовта, така саме в моді — вряди - годи навіть мріяла про неї. А всеж відмовлялася — така дорога річ, не зовсім зручно, коли він рішуче стоїть на своєму, то...

— Красенько дякую. Ви ніби знали... Я ж склала іспити на журналістку... Добре, розкажу.

Вона задумливо пестила теку.

— Останнім часом, може чули, переводиться експертиза бібліотекарів, коректорів, учителів тощо.

— Досі я була, ну, липова репортерка, — усміхнулася з власного дотепу. — Також пішла на експертизу. А там черга ген - ген яка. Дехто кілька день стояв. Настрій надмогильний. Публіка, особливо допотопні вчительки, аж трусилися з переляку. Одна одній складали іспити. Тільки й чуєш: з'їзди партії, Зінов'єв, конгреси Комінтерну, Сталін. Самі добре знаєсте. Розбалакалася з сусідками. Усі лякали: господи, як ріжуть, хочби з союзу не вилетіти. Заспокоювала, звичайно. І смішно і жалко цих, як каже Божий, „інтелігенячих“ людей. Революція, здається, лише приголомшила їх.

— Зайшла і я в „святе святих“. Трохи - и хвилювалась. Кімната велика, довгий стіл, звісно, червона скатерка. Сиділо шестеро, три шкуратянки. Всі комунари, принаймні, так говорили. А брудно ж! Тютюновий дим — нічим дихати. Ну, одним словом, атмосфера наших зборів і засідань, вона морозом усилає, особливо хвору людину.

Звичайно, відразу ж злива питань.

— З якого часу пишете?

— Про що?

— До яких газет?

Я, між іншим, подала довідку, що вже кілька років друкую статті й нариси.

Експерти навіть потішили мене, — мовляв, вам можна

видати в державному видавництві книжечку нарисів, у нас жінок - журналісток мало: п'ять - шість на всю губерню.

Я почувала себе вільно; чого мені боятися — з голого, як з святого. Здається, так.

Мене майже не „різали“, запитали про непу і восьмий з'їзд партії.

Тільки що вийшла за двері, а на мене — зграя вчителюк.

— Що питають з історії партії?

— А про з'їзди?..

— Скоро визнаєте. Ото тремтять, як миші в пастці,— відповіла сердито.

Уже дорогою прочитала висновок: „...Журналістка 3 - ої категорії“. На хвилину обурилась — чому не другої? А потім засміялась. Адже Жовтень викував із мене журналістку. За царату я лишилася б темна, несвідома робітниця. Правда ж?

Зворушена оповідачка востаннє махнула рукою.

— Я дуже радий, що вам пощастило. Та й не дивно: ви така розумна,— прошепотів захоплено.

Надії, очевидно, припала до вподоби відповідь.

— А ви? Ваша боротьба із затиском, знаєте... Тут щось є... Словом, ви пориваєтесь до знання й тікаєте від життєвих насолод.— Глянувши на розгублене обличчя, враз перевела розмову на інше.

Розмова обійняла газетне життя.

Небавом господиня поділилася своїм неспокоєм: її чоловік і Бузейко в дровникові... непевний діалог... шнур...

Гойдай милувався з глибокого, ніби туманного голосу, а точна робота її мозку приваблювала його, як справна, вивірена машина. Але з її підозри він навіть пожартував.

Може вони хочуть висадити в повітря депо?

Тут глузування ні до чого.

Хай вона не візьме цих слів за зле. Він пишається з її щирости. Коли б йому така дружина, така надійна помічниця — він збожеволів би од щастя.

І даремно. Вона ж разом з ним воюватиме проти затиску. Звичайно, війна тяжка, але й ворогам будуть непереливки. Між іншим, оця балачка у дровнику непокоїть її.

Невже вона боротиметься й проти чоловіка?

За справедливість вона ладна змагатися і з самим богом, якби він існував. А її чоловік, ніде правди діти, диктатор, іноді нікуди не пускає її, ревнує, а сам...

— Що „сам“?

— Ну... взагалі...

— Треба взяти шлюбну розлуку.

— Ні, заробіток у „Червоній Правді“ недовгочасний, а тому...

— Це пусте. Є люди, що завсіди допоможуть їй.

Гойдай присунувся ближче. Міцно стиснув м'яку безвільну руку — хіба він не належить до цих „людей“?

Надія зашарілась, немов температура в кімнаті раптом підскочила на чимало ступенів і — з канапи. Збентежено усміхнулась, — мовляв, вони заговорились, а час уже кавою промочити пересохле горло.

Вона швидко поралась коло гасниці. На зогрітому чоловічою ласкою серцеві знялися теплі хвилі радості і, як пряжене молоко в оточенні вогню, невпинно вирували.

Гойдай знечев'я зацікавився новою олеографією: білозора дівчина в „тетянинській“, пушкінської доби, сукні годувала голубів; якби її зодягти в модну, вузьку спідницю, розкрутити високу кумедну зачіску і підрізати золоте волосся — викопана Надія.

Він розгорнув свої думки, скоро господиня принесла каву.

Та й собі порівнювала „спритного лестуна“ до могутнього запорожця — його прапрадіди, напевно, „гойдали“ Річ Посполиту, а чи Крим. До речі, вона майже не знайома з його біографією — чому він не згадає свого минулого, хоч би й тепер.

Гість чемно подякував за частування.

Що йому оповідати — про сварку з мачухою і втечу до міста, про громадянську війну й тяжку працю? Його життя — безбарвне на початку, яскраве за революції і насичене клопітними буднями наприкінці — таких історій мільйони.

Він нервово стиснув руки. Запал молодости й кохання промчали повз нього. Як сумно...

— Несподівано спав на думку один героїчний, навіть історичний епізод. Оце скоро день народження мого Петра, і згадав... Бачте, я трохи не змалечку революціонер. Ось як це сталося.

Мій улюблений єдиний брат привіз мене до себе у гостину — він тоді працював у Київському депі за слюсаря. Яюсь, здається, серед тижня, захоріла братова, і я поніс йому обід. А тут почалася колотнеча...

Треба розказати про той клятий час. Це було тисяча дев'яťсот третього року, тоді вже зашумував бунтарський дух на виробництвах. „Южно - русский“ завод подав приклад: застрайкував. Робітники й студенти — чимало передяглися в робітничу одежу — пішли до Кадетської році на майовку. Вони хотіли були пустити в яму, де стоїть обертальний міст, паротяга, щоб жоден залізний кінь не виїхав з депа, щоб зупинився рух на залізниці.

І от страйкарі вирушили в депо. Дорогою приєднувались жінки, діти, навіть дідуся.

А тимчасом на вулицях козаки й салдати готувались до опору.

Юрба наблизилась з боку Батієвої гори. Знаєте?.. Так. Всі пішли в депо і розлізлись по ямах, галасуючи:

- Виходьте!
- Кидай роботу!
- За прибавку!
- Хай живе революція!
- Кидайте роботу, братці!
- Забастовка!!!

Чимало робітників свідомо пішли на страйк, частина за інерцією, а декого — Бая та інших панських підлиз — товариші силою відволікли од варстатів. Надворі чорно-рукий натовп зустріли жінки й діти. Скільки було радості, сміху! Ніхто й не думав, що трохи згодом тут проллється кров.

За начальника дільниці тоді працював Куліш. Він умовився з офіцерськом — це потім з'ясувалось — за всяку ціну розігнати несподіваний мітинг. А чинитимуть опір — на приціл.

Куліш послав до робітників нарядчика.

Той пішов до обертального мосту, де скупчилась юрба, і гукнув:

— Освободіть лінію, бо буде стрільба!

Тут усі враз загаласували:

— Сволочі!

— Не залякаєш!

— Кровопивці!

— Настя, Настя! ходім додому, — верещало сопрано.

— Чово? Тут одна баба за десять мужиков справ... — відповідало контральто.

— Сволочі!

— Страйк!!!

Нарядчик відповів злякано:

— Чаво ви? Дурні! За що купив, за те й продаю.

А до залізниці уже під'їхали козаки. Юрба вичікувала. Кілька чоловіка крадькома утекли. Мало хто злякався. А козаки, наблизившись до схилу, покрутились трохи і чомусь — ходу на Караваївську.

Натовп задирливо загукав, — мовляв, вони злякались. Десь пролунав постріл — може якийсь провокатор... Хтось тривожно засурмив — до гурту! Усіх обгорнули веселощі ще не здобутої перемоги.

Козаки, уже з салдатами, знов наблизились до депа — тепер ніхто не боявся. І даремно! Салдати лавою рушили

на збіговище і немилосердно, куди трапиться, били прикладами.

Робітників опанував розрух. Частина озброїлася дровами — багато було на лінії — і вперто оборонялась, а решта — до Батисевої гори. Салдати, зламавши опір, уже полювали на втікачів.

Я забув про брата. Він відшукав мене в умовному місці ще до колотнечі й відвів у депо. Я тягнув його додому, до хворої дружини, але він... тільки поцілував і побіг... на гору.

Я дивився на нерівний бій з „нарядчеської“ контори — вона була на другому поверсі, де тепер читальня.

Салдати в кров роз'юшили юрбу прикладами. Нікого не милували — ні жінок, ні дідусів, ані навіть дітей. Чорнява дівчина обороняла маленького хлопчика і... впала закривавлена...

Деякі робітники виявили надлюдський героїзм, особливо Демидов, Лазуткін і Божий — це мені уже потім розповіли. Вони не бігли на Батисеву гору, а до депа, щоб пустити паротяг в яму.

Але їм не пощастило: колеса були заклінцьовані, тиск пари мізерний, щось із три атмосфери, і підойми — на центрі; а за законом тих часів трохи не всі регулятори були на замках — адміністрація, певно, передбачала заколоти.

Страйкарі нарешті подалися від залізничного терену. Майже всі скупчились на Батисевій горі і, розкамінюючи брук, атакували ворогів важким дощукільним градом.

Розлютовані салдати почали стріляти, але нікого не забили.

Робітники ще завзятіш кидали з гори каміння, глузуючи:

- Вони з холостих!
- Не зачеплять нас.
- Боятися!

— Кровопивці!
— Гу - у - у - у!!!
— Гр - р - р - р!!!
Раптом офіцер наказав:
— З коліна!

Салдати випалили в чорні одяги.

Кам'яний град стих. Лави революціонерів порідшали. Всі пороснули урозтіч. А постріли не вщухали. Іноді кулі потрапляли в паротяги і стукотіли, наче брязкітки.

Багато тоді загинуло й сторонніх. Вони прийшли до депа, щоб глянути на нове, цікаве видовище, а знайшли там смерть.

Супротивники обступили Батиєву гору.

Робітники ховались по хатах і ярах — там їх чимало є. Дехто мчав до паротягового цвинтаря; одні лізли в холодні топки, інші в тендери, або сами себе закопували у вугілля.

А їх наздоганяла салдатня.

Тут я побачив Петра, брата. Біг на „Сахалін“. Я — за ним; догнав аж коло цвинтаря. Він виліз на тендер, а я засипав його вугіллям. Потім хтось ударив мене по голові, осюди, коло вуха. Коли я опам'ятався, брата вже забили...

Дорогою я зустрічав переможців, вони шукали, арештовували втікачів.

Біля депа панувала тиша.

Якась жалісна бабуся, плачучи, ходила серед поранених. Вона збирала в запілку хустки й кашкети і все це роздавала на вулиці бідолашнім жінкам.

Незабаром примчали два фастони; забрали поранених, кілька дітей.

Чимало робітників приплатилися за свою відвагу. Лазуткіна, Божого і ще кількох чоловік завдали до в'язниці. Тоді ж хтось пустив приказку.

— „Хочеш прибавки — іди в депо“.

Оце і вся історія, може трохи кривобока.

Між іншим, робітники склали пісню про головного „героя“ незабутнього кривавого дня Трепова; її співали нишком:

„Вздумал наш Трепов царю угодить,
пулей, нагайкой народ усмирить“.

і приспів:

„Россия, Россия, жаль мне тебя,
бедная, горькая участь твоя“.

Гойдай знов пережив безпосередній жах минулого.

Надія дихала уривчасто. Вона не любила романів і кіно - фільм з останнім ура - акордом. А це простеньке оповідання, як і ще недочитана „Неделя“ Ю. Лібедінського, стиснуло їй серце злістю до ворогів. Колись і вона стане до бою.

— І мені тяжко...

Вона співчутливо глянула на закам'янілого сусіду; хотіла й собі розповісти — як вона порозносила снагу на роботі, а потім утекла з набридлої самоти до весілля. Але натомість задириливо розвітрила золото пуклів.

— Нема чого журитись. Хочете, я вам заграю і заспіваю, але сумне і не наше. Чула в кліюбі...

Вона зняла з цвяшка гітару — разом з іншими речами привіз чоловік — і розбурхала кілька акордів.

Кімнату виповнив вальс „На сопках Маньчурії“ і якась тендітна хвильна мрійність.

Гойдай, захоплюючись, слухав скарги струн — ніби лежав десь на пухлому сіні під теплим дощем вабливих звуків.

По тому вона заспівала під гітару.

Низьке грудне контральто повільно виливало сум мелодії; вона звучала, як несподіване боязке признание.

Пісня і тихий, мов розмова листя, акомпаньямент прича-
рували Гойдая. Він змалечку кохався в піснях і музиці: 51

52 досить хороше грав на балабайці, а надто на „андреївській лад“, частенько відвідував театр М. Садовського, де майже всі вистави йшли під супровід співів. Але останніми роками його енергія якось непомітно завертілась у чорторії громадської праці — найактивніший організатор! Може тому дехто, винуватячи свої, іноді мітичні, немочі, додавав до дванадцяти його навантажень своє останнє. Коли народжувалось оновлене мистецтво, — його дні зазборились, занавантажились. І це здавалось нормальним бажанням. Але тепер в ньому з іще нечуваною силою народилось прагнення жити не тільки радісним галасом зборів, ба й піснями, музикою.

І його серце смуткує, але не за минулими днями: воно завсіди билось різноманітним темпом часу. А тепер його непокоїть майбутнє — невже оте незнане „колись“ не таїть для нього любови? Невже?..

Ці думки й манлива сусідка запалили йому настрої.

Надія вичерпала свій не дуже то багатий репертуар.

Серце Гойдаєві застукотіло легковажним молотком, що-далі більше прискорюючи темп, — це кохання заохочувало до рішучого вчинку.

— Ви так граєте і...

Надія нараз відчула на своєму стані владну руку. Вона здригнулася, наче дерево перед могутністю грози. Її обійняла солодка, бездумна порожнеча.

Пристрасть владно наблизилась уста до уст.

— Ти моя... моя... — шепіт повний бажання.

Надія тремтіла ніби з остуди. Невже вона?... Так, палкі поцілунок... Дихання нема... Це божевілля?! На-солода!

Зненацька заскреготіли клямкою двері — що за напасть.

Пара, немов гальванізована нападом лихоманки, злякано шарцнулася з канапи.

Надія миттю прибрала себе до рук: поправила волосся й кофточку і відчинила двері.

Невже чоловік? Ні, знайома засмальцьована сукня, нахабне обличчя...

— Позичте мені, золотко, трохи сала. Знаєте, приїхав мій з роботи,— лаяла, „бісової пари“ життя.

Гойдай ледве вгамував своє пересердя. Його очі говорили: з якою насолодою я стопив би на сало тебе, стара широкогубко.

Загожена сусідка пішла до господи.

Надія сіла уже віддаля канапи. Чомусь нишпорила поглядами долі. Наче шукаючи давно загублену коштовну річ. Щось говорила про чоловіка, але слова раз - у - раз розклеювались.

Незабаром Гойдай оглядівся — треба йти: до його „забігальвіки“ далеченько.

— Заходь, любий... — обгорнув його мелодійний голос.

Вона знов лишилась на самоті з думами — які ж вони в'їдливі, остякуваті! Висновок — гріх?!

Але тіло заперечувало: воно палало, тремтіло з жаги — пекучої та непорушної, як соняшна ласка. Надія зібгалася на канапі — її і вабило і лякало це повне раювання й непевності свято давно закутих почуть.

Ні, не гріх!

XIX

НАЗУСТРІЧ СМЕРТІ

— Я завірю маршрут, а ти тут води...— сказав Гойдай квапливо.

— Добре.

Замрій наздогнав машиніста лиховісним поглядом; щось пробубонів зозла, широко позіхаючи: до півночі був у пивниці.

Поруч паротяга височів гідравлічний крант.

Замрій похапцем закручував вентиль...

А Гойдай маневрував поміж складами.

Станція гуркотіла надвечірнім жвавим рухом: приходили і вирушували у знайому путь поїзди, маневрували з різнокольоровими вагонами на причалі, бігали хутко.

Біля головних залізничних майстерень дріботіла „Кукушка“ в супроводі підтоптаного панцерника.

Гойдай, усміхаючись, дивився на широку зелену міць — де це його „Гром“?

— Ех, колись було життя - полум'я, а тепер — шлак, — мимрив він, а небавом сам себе налаяв „кислослюнним“. І в сучасному не менше полум'я, треба тільки зуміти його відчутти.

Він швидко упоравсь із своєю справою.

Паротяг уже стояв під поїздом.

— О, дригнув ногою! — вигукнув стрілочник.

Гойдай здивовано глянув на семафор — відкритий! А він не зрозумів був натяку.

— Як там вода? Треба, братуню, одним духом до поста.

— Накачав аж до ригачки; за мною зупинки не буде. Погано, що труба тече. Ні, це не дурниці.

Замрій дивився похмуро, з - під лоба, а на його припудрованому вугляним пилом обличчі біліла уїдлива усмішка.

Машиніст, відкривши регулятора, попрощався з вокзальною метушливою задирливим свищиком — гу - у - у!

Залізний кінь швидко - прудко тягнув вагони, шелестів вітром.

У будку плигали пасма соняшного проміння й мішалися з чорним порохом, що виблискував скрізь срібним піском.

Замрій сифонив і лопатив,¹ помпував воду в казан і прискавкою мочив вугілля — біла дуга води й пари лягались на дрібненький „скакун“² і антрацит найнесподіванішої стереометричної форми.

До будки залітав тихий вітрець, навіював вабливі спогади, як і краєвиди, що линули назустріч.

¹ Кидав вугілля до паливні.

² Вугілля.

Кантом ішли селяни.

Гойдай, глянувши на них, з палицею в руці й усмішкою на устах пішов із будки. Немилосердно дубасив казана. Іще раз! Іще!!

— Нажми, Васю, жар швидше! А, вези, дармоїде!

Білявий підліток шарпнув за сорочку діда, показуючи йому рукою на дивовижу.

— Дивіться, дивіться, машинистий б'є паровоза.

— То він, синку, мусить везти, як його так молотити,— прошамкав старий.

Гойдай відчинив дверцята паливні; посеред руштавиці підносились маленька стрілиця. Він спритно розгорнув м'яке, мов тісто, вугляне тіло. Чотирикутне море вогню буяло.

По маневрах, уже ввечері, Гойдай поїхав на Петрівку.

Вихідний семафор глянув на нього своїм зеленим, загадковим поглядом, а по тому — і на довге намисто вагонів.

Гойдай оглядав красвиди: кучерявий ліс, ставок, оточений журбою білих верб, сади із ушкованими шерегами дерев — на англійський зразок.

Гори й долини наближались із невблаганною послідовністю. На горбочку ребрами бідности хижка; дим з її комина по - братньому перемішувався з паротяговим. Краєвиди насувались, чергувались, наче в калейдоскопі.

Присадкуваті хатки околиці. Осторонь, на полі — стандартизовані будинки. Чорніли заводи. Ген - ген склад пишався дебелими штабелями дров. Віядук. Унизу черепахою повз трамвай, а вгорі — залізний кінь. Вони їхали однаковими рейками, але різними коліями індустрії.

Роз'їзд.

Близько насипа корови й вівці. Вони стояли так спокійно, немов до них наближався пастух, а не гуркіт коліс — звичка. Свищик розігнав череду. Лише бугай, флегматично помахуючи хвостом, прямував назустріч паротягові. Аж

56 нараз зупинився, вперто хитаючи головою, ніби хотів стати на герць. Линули хвилини... Мчав захеканий паротяг, більшав. Бугай заревів стурбовано й зліз із канта — поступився.

Звідкись вихопився собака й біг за поїздом, аж поки його не зупинила поразка.

Схил.

Паротяг, пронизуючи сивий присмерк жовтими очима, одчайсно пірнув під міст.

А за ним навздогін — тінь і пітьма.

В будці було темно, затишно й парно; де - не - де дьогтем розіллялись калюжі мороку; нервово блимав низькоокий ліхтарик, висвистували інжектори.

Замрій крутився по будці. Відхилив дверцята. Посеред паливні єдиним зубом у старечому роті підносився вугляний шпиль. Жвавим різаком він вирівняв вогняне місиво. По тому пожадливо дихав задимленим, згірклим повітрям.

Заскиглила запобіжна хлипавка.

Замрій помпував воду.

Раптом інжектор завередував і... зіпсувався.

Замрій здригнувся — невже починається?.. „Чому ти не набрав води? — він лаяв сам себе. — Ще казан вибухне. Ні, дурниці“.

Паротяг залізною довгастою хуртовиною різав повітря, хитався й підстрибував; фартух сіпався в усі боки, мов людина, якій свердлять хворого зуба.

А назустріч ніч чорна, як чистильникове обличчя.

Довгий, покручений, зміястий тунель під небесною стелею; він крицевими пасками впerezав підстаркуваті гори. Цей тунель прорив тисячоногий, тисячорукий кріт - техніка, та техніка, що збудувала Ейфелеву вежу, Бруклінський міст і прохопилася до Дніпрельстану.

Гойдай задумливо дивився у вікно. Миготіння телеграфних стовпів, хаток і дерев підказувало йому, що поїзд мчить із швидкістю сорока верстов на годину. Він звик до швидкої

їзди, щоб аж у вухах свистіло, але Петрівський схил із своїми дерев'яними мостами вимагав розміренішого ходу й подвійної обережності. Гойдай загальмував тендерові гальма — дуже розігнався поїзд.

Тихо, жалібно, як мала дитина спросоння, пхикнула запобіжна хлипавка: манометрова стрілка помалу - малу наближалась до червоної риски.

— Баянси шумлять. Качни там,— промовив Гойдай нетерпляче.

Замрієві не пощастило напompувати води: інжектор рішуче зайстрайкував. Хлопцеві аж у литках застигло — він не підрахував усі деталі. Власне, тут провинили його самовпевненість і бажання якнайшвидше вислужити сподівану посаду. Він вірив, що підтопляться зашрубки — та й по всьому. Але загайні маневри на посту знищили чимало води. Потім — паротяг на горішньому живленні. Отже вода хоч і є в тендері, але труби не сягає. Ця прикра несподіванка розпорошила рештки його спокою.

— Ото ще корова! роздратувався Гойдай.

Він перейшов до лівого крила. Уперто ворожив біля інжектора: продув парою у тендер, закріпив слабого паророзподільного кранта, брався на різні штуки — марно! Приглушено дихала парою водовідвідна труба. Гарчав хлипок: хляц - хльо! хляц - хльо! він немов глузував, мовляв, хоч як ти припадай до роботи, а я відпочиватиму — хляц-хльо!

— Погано: клапан спартачився.

Якийсь час Гойдай стояв зацепеніло: правий інжектор давно вже зіпсувався. Небезпечна історія! Він стукнув молотком по верхньому, а тоді по середньому водомірному крантику — вони загрозливо шипіли повним тиском. Лише нижній випльовував воду.

Обидві запобіжні хлипавки розикалися.

— Що робити?..

Зустрівшись і з небезпекою, жук удає мертвого, а 57

58 Гойдай сміливо назустріч невідомості. Та й чого йому боятись? Хіба він не опанував усі гатунки машиністового досвіду. Хіба він не з тих, що поступаються перед дрібницями, але надто спокійні підчас катаклізмів.

Що робити?

Насамперед приборкати ходу — так! — він запорався коло інжектора, а поїзд уже біжить із схилу експресом. Потім. Тиск пари чотирнадцять атмосфер — ще казан вибухне. Отже, треба кантрапарити і прикидати жарину.

— Крани! Гаси вогонь! — наказав Гойдай гостро.

Тієї ж хвилини він тричі протягом свиснув — на гальма!

Обличчя Замрієві враз затаврував переляк, ніби з - під паротяга повилітали усі колішні. Він виконував накази швидко, але полохливо.

Нестямно сичали парою циліндри, а паливня чорніла, умирала.

Гойдай відкрутив кранта Ля - Шательє і трохи відкрив регулятора.

Запобіжні хлипавки дудніли протяжливими й голосними сиренами.

Поїзд гуркотів, звивався гадюкою, що їй чимсь важким притиснуто голову. А по тому летів рівно, як стріла. Ставши до боротьби з часом, простором і людиною, він мчав переможно.

Але машиністові думки ще хутчіше летіли назустріч безвісті... смерті...

Що буде? Невже вибух? Ні! Паливня згасла. Води в казані, певно, вистачить до станції. Якби зупинитись — до дідька інструкцію! — десь на перегоні. Ні, це навіть неможливо. Адже кондуктори... так!.. загальмували вагони, аж іскри блищать під колесами. Але на цьому величезному схилі ніяка сила не загнуждає паротяга, ні! Ет, пощо тут розумувати. Треба їхати на станцію по воду — та й край.

Замрій стояв за лівим крилом. Йому на обличчі плигав

сполох, зуби цокотіли, а серце колотилось — аж дух займався.

— Павле, йди сюди! — наказав Гойдай.

Замрій навіщось облизав губи — вони посмагли з ляку й спраги. А ноги немов прилипли до дошки. „Води нема — казан вибухне. Треба ті - ка - ти“...

Мовчанка здивувала Гойдая.

„Де цей чортів плохута!? Невже плигнув? А може?“ ...

Йому по тілі перебіг блискавично - швидкий ток підозри. Він кинувся опукою до тендерових крантиків. Відкрив верхнього — нема води, середнього — нема води, нижнього — також нема води. Не йняв віри своїм очам — яка байду-жність! Ні, підлість!

Він попрямував до свого помічника, але раптом — хряск!.. Грр!..

— О - о - о - й! — не своїм голосом вигукнув Замрій.

Із грізними риканнями грому розчахнулись дверцята. З горлянки паливні виринула пара і — до тендера. Вона пронизала тиху пітьму враз, пронизала бризками розтопленої криці. Збурені покошлані кужелі кружляли по будці невтомно.

Анемічне ліхтарикове сяйво, що свердлило рідке молоко пари, згасло. Ніби вмерло проміння порятунку.

Небезпека зрушила Замрія з місця. Він пішов до ганку. За щось зачепився. Впав у темінь...

На цей час Гойдай спритно, як гімнаст, метнувся до дверей. Лівою рукою схопився за одвірок, а правою шукав вікна. Мало не повис над пересипом. Пара дошкуляла йому в обличчя й руки, а надто в ніс і пучки.

„Тріснула труба — справа кепська“.

Залізний кінь — слабко зчеплений з тендером — на швидкому ході коливався. Він пирскав і здригався, гарячково і важко тремтів. Розгніваний галас перекидався й плигав у будці. Паротяг бухав димом і парою, летів уперед нестримно.

Мозок машиністові ще змалечку при звичався до швидкості й ясності.

„На станції паротяг наскочить на вагони... Катастрофа... Треба стати на герць із хуртовиною пари, попередити кондукторів“.

Правою рукою Гойдай зловив тягу — як боляче пече! — і ще раз свиснув на гальма, а потім на сполох.

Свищикове мідяне горло чавили спазми — він репетував протягом і жалібно, як на пожежу.

Гойдай знесилювався. Остружки вітру ранили попечене лице. Непевність висмоктувала йому з тіла вадвагу. Пара так боляче жалила пучки, що доводилось охолоджувати їх язиком і слиною. Він стояв кінець фартуха, а руки — на одвірку; не видно, як упав у незриму, глибоку безвість.

На мить заплющив очі. В голові йому кружляли різноманітні пляни порятунку. Без угаву спокушали його і лякали: в казані, певно, нема води, він от - от вибухне.

Вистигла думка: „плигай на пісок“. А контр - думка заперечувала: „поїзд мчить до катастрофи — хіба ж має він право тікати?“

На цю хвилину Гойдаєві спала на пам'ять остання мандрівка панцерником... зруйнований міст... А по тому в уяві — золоте волосся... Замрієві машачі зуби... Як він одчайнно лементував, — очевидно, зварило парою. Туди йому й дорога. Несподівано зринуло в голові попечене парою обличчя його колишнього кочегара - велике, потворно - набубнявіле. І серце виповнив жаль до Замрія.

Паротяг летів. Його запакували рухливі сиві простирадла. Він ніби наздоганяв гуркотнечу, що линула геть навкруги.

Поїзд сумлінно загальмовано. Дерев'яні коробки вагонів гуділи колішніями і скиглили, немов протестуючи проти своїх мук. Криві блискучі зуби гальм, вп'явшись у тверді тіла колес, без перерви кресали водоспади і фосерверки іскор.

А на східцях повисло сім мигтючих огників. Налякані вереском пари кондуктори чекали на катастрофу. Лише острах перед смертю стримував їх. Вибух — і вони плигнуть униз.

Гойдай правим оком глянув на станцію. Червоний вогонь, рука семафора, рівнобіжно землі, і рух на приймальній путі доповідали на мигах, що наближається катастрофа.

„Путі завантажені складами... Контрапарити боязко: вибух! Ще чверть години,— і поїзд наскочить на вагони. Тріск... м'ясо... Жах!..“

Що робити???

Гойдай мобілізував рештки енергії. Натягнув на руку кашкета, щоб не дошкуляла пара. Відшукав ручку від регулятора і відчинив її до кінця — раптовий вибух а чи порятунок. По тому свиснув на сполох. Свиснув так пронизливо, гостро, що, здавалось, байдуже небо скривилося з ляку.

Машиніст вивчив залізницю, як досвідчений капітан море. Він добре розумів, що паротяг іде на вірну смерть. Що ж, нехай смерть. Тяжкі, наче налляті живим сріблом, руки сповзали з одвірка. Мить, і піде шкереберть у чорну відхлань.

Свавільний паротяг дихав уже нерівно, передсмертно, болісно гугуркав. Він заповнив станцію свистом пари й торохнечою машини. Наблизився до вокзалу. Пролинув поміж похмурими вулицями вагонів. Важко хрипів і тіпався, як величезний поранений звір. Нарешті на узвозі — гар - дзяр! — зупинився.

Гойдай улад паротягові хитнувся вперед, а потім назад і впав на землю.

Стрілочник довгенько висурмлював і вимахував ліхтариком зупинку.

Але Гойдай не брав до уваги сигналів — він ніби навіки прикляк до піску.

Занепокоєний службовець нарешті рушив з місця.

Навколо залізного коня блукали парові кужелі, примари ще не зниклої небезпеки. Але що? Людина?! Стрілочник наблизив ліхтарика до розпатланого обличчя.

Гойдай тремтів, як з пропасниці: зуби цокотіли, тіло злегка здригалось. Здавалось, що він, мов хворий на чорну неміч, от - от почне кидатись.

— Т - там пом - мічник... Д - о - о - октора — насилу промовив.

Стрілочник, наблизившись до паротяга, намацав коло фартуха товсту парусину, а під нею — щось тверде, як дерево, — кістка?...

— Та він уже одубів, — і охолоджував пальці, що такі добре попекло парою.

Гойдай знепритомнів.

— Що його в світі робити? Гепеу покликати, чи що? — стрілочник тюпком побіг до вокзалу.

Трохи згодом надійшли агент ДПУ і черговий станції. Останній бубонів задоволено:

— На щастя, вчасно прибрав вагони. А то катастрофа — як двічі два.

— А з механіком слабо. Щоб не збожеволів, як наш...

— Можливо. От так аварія! І де він їхав?

Нерухомого Гойдая понесли до кімнати лікарської допомоги.

Черговий станції попередив про пригородне депо.

Агент ДПУ пильно оглянув паротяга — матеріал для акту: рушавиця чорна, запобіжні зашрубки підтоплені, стеля паливні погнулась.

— Безперечно злочин, — вирішив він, ідучи до вокзалу.

Путі оточувала густа темрява. Занерухомів мертвий паротяг. А обабіч — стрункі шерехи вагонів і післягрозивий спокій.

Ген - ген за Дніпром причаїлося мовчазне село. Говірке електрооке місто заспокоювалось. Постаті ліхтарів тремтіли на мінливих хвилях. Навколо маторошна тиша паротягового цвинтаря.

Кінець першої частини

Київ, 1926 - 29 р.р.

І. МАЛОВІЧКО

СОЦІЯЛІСТИЧНА ВЕСНА

УРИВОК З ПОЕМИ

ЧАСТИНА П'ЯТА

Вечірній дзвін, вечірній дзвін,—

багато дум наводить він.

Вечірній дзвін,

чи дзвін надвечір'я,

до церкви прохожан

скликав.

Гидка твоя роля,

в минулих віках

вечірній дзвін

твого

надвечір'я.

Надворі зима.

Мороз.

Сніг.

Холодний дзвонів

з дзвіниці клекіт,

що заблудився

у віках далеких

і шукає

назад доріг.

Що заліг

в глитайських серцях,

64 за підрясниками
автокефальних
предтечів,
які з ножем,
із одрізом
чекають на вечір
і на подвиги
живого мерця.
Вечірній дзвін,
надвечір'я автокефалів,
кому власний масток
і хутір сниться —
тебе,
переточимо ми
на вальниці
для наших
робочих
валів.
Ти вже не здатний
навести дум.
На твоє скавучання
відповідь так
зформулював комсомолец
й бідняк,
що під впливом твоїм
ім не будь:—
масу твою: —
міди
й олива стоп,
обсягу твого
дзвінкий метал
індустріялізувати.
Це мета
і цементация
доріг

на сто.

Дзенькай,

скликай куркулів
і бабок.

Голе знаряддя ти
в руках ворожих,
та скоро - скоро
вас переможе
в руках робочих
електрики
ток.

Ми рухаємося скоріш,
ніж передбачали,
носителі ряс,
святителі

богогів

з вірою в капітал,
його богів
й в романтику
Петлюр

і Сав Чалих.

От якийсь з їх
махне булавою,
лісом шибениць,
морем сліз.

Ви забули,
що ваші вдари

в соціалізм

все рівно,
як об мур головою.

В відповідь:—

на вашу піну,
на провокування
нових війн—
на індустріялізацію

66 кожний
дзвін.
На соціалістичну
перебудову
країни!

СЕРГІЙ ЖИГАЛКО
ЛИПОВИЙ ЦВІТ

ПОВІСТЬ
ПРОДОВЖЕННЯ¹

VI

Лист пішов, тільки не застав кого треба. Петра й Гриші уже не було в місті. На другий день, по від'їзді Яреми, до їхньої слюсарні під'їхав старий Гершко і, не злязачи з воза, затарабанив у вікно пужалном. Коли вибігли Петро й Гриша, він повернув коні, скрикнув, щоб вони сідали, аджеж негайно треба їхати, поки не пізно.

— Твої коні подохнуть!— сказав Гриша.

Справді, коні носили боками, уже не пирхали, а покірно повішали голови, видно, їх без жалю гнав Гершко, оця незрозуміла людина. Він сам знає, що коням приходить кінець,— та сідайте, поки не пізно! Гершко задихався, був схвильований, йому треба було випити води,— боже мій, Терешка осліплено!— вигукнув Гершко і, повалившись на воза, заплакав.

Це вже не жарти, Петро й Гриша поблідли, схопили свої мішки, замкнули слюсарню, і коні помчали.

— Поганяй! — кричав Петро, перевіряючи свій револьвер. — Кажеш, Терешкові викололи око?

Гей!— це не їзда, а щось несамовите, безглузда, якась нісенітниця. Перевтомлені коні з останньої сили мчали,

¹ Див. Гарт №№ 4, 5, 1930 р. Далі в журналі не друкуватиметься, бо повість уже вийшла окремою книгою у в-ві „Книгоспілка“.